

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ SULTANİLERİNDE TÜRKÇE VE EDEBİYAT ÖĞRETİMİ

Dr. Nilâý İŞIKSALAN

II. Abdülhamit yönetiminde yürürlükten kaldırılan 1876 Anayasa'nın, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından 1908 yılında tekrar yürürlüğe konmasıyla başlayan II. Meşrutiyet Dönemi, ülkede siyasî, askerî, iktisadî, sosyal ve kültürel alanlarda önemli iç ve dış olaylara sahne olur. 1918 yılına kadar süren bu on yıllık süreçteki olaylar-31 Mart Ayaklanması (13 Nisan 1909), Trablusgarp (1911) ve Balkan Savaşları (1912) ile I. Dünya Savaşı (1914-1918), mütareke dönemi, siyasî parti çekişmeleri, öğrenci olayları, Hristiyan mebusların, patrikhane ve hahamların bitmez tükenmez istekleri, basının aleyhte propagandaları, yabancı hükümetlerin engelleyici politikaları-Osmanlı Devletinin yıkılışını kaçınılmaz hâle getirir.

31 Mart ayaklanmasının, Hareket Ordusu tarafından bastırılmasından sonra, İttihat ve Terakki Cemiyeti, ülkenin sosyal sorunları özellikle eğitim konusuyla yakından ve kapsamlı bir biçimde ilgilenmeye başlar. 31 Teşrinisâni 1910 tarihinde Selânik'te toplanan İttihat ve Terakki Kongresi bildirisinin 5. maddesinde eğitimle ilgili şu karar yer alır:

“Cemiyet mev'izalariyle, ilmî müesseseleriyle, faydalı neşriyât ve teşebbüsleriyle milletin siyasî ve içtimaî terbiyesine hizmette ve intihâbatta efkâr-ı umûmiyeye rehberlikte devam eder”¹.

Cemiyet, azınlık ve evkaf okulları gibi, açacağı okulları, Maarif Nezaretine bağımlı olmadan kendisi kurup yönetmeyi, adlarına da “İttihat ve Terakki Mektepleri” demeyi kararlaştırır. Okulların

* Talim ve Terbiye Kurulu Başbakanlığı uzmanı

1. Kansu, Nafî Atuf. Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme, İkinci Kitap, İstanbul 1932, s:24.

ders programlarının cemiyet merkezince yapılmasını, o zamana kadar açılanlar ile açılacak olanların yönetimleri ve varlıklarını sürdürebilmeleri için “maarif onluğu” adı altında cemiyet üye ve mensupları tarafından millî iane sandığı kurulmasını karara bağlar. - Nitekim, Rumeli ve Anadolu'nun büyük kentlerinde ilkokuldan, liselere kadar okullar açar. Tıpkı Beşiktaş'taki İttihat ve Terakki Sultanisi” gibi. Hatta bu okullarda görev yapacak öğretmenler için Selânik'te öğretmen okulu açmayı plânlar. Eğitimle ilgili görüş ve etkinliklerini kamuoyuna yansıtmak amacıyla da onbeş günde bir edebî, sosyal ve siyasî içerikli dergiler çıkarmayı özendirir.

Ancak, cemiyetin güdümünde yürütülen eğitim politikasından sağlıklı sonuçlar alınmadığını gören İttihat ve Terakki, iktidardaki siyasî deneyimi ve bilinç düzeyi arttıkça dar kapsamlı eğitim anlayışını terkeder, “cemiyetin maarifi” yerine “milletin maarifi” olma yolunda işe koyulur.

İttihat ve Terakki'nin eğitim politikası “Osmanlılık” idealine dayanır. Esasen, ikinci kez uygulamaya koydukları Kânûn-i Esâsi'deki eğitim anlayışına bağlı olduklarını, programlarının 42. maddesinde açıkça belirtirler:

“Kanûn-ı Esâside musarrâh olduğu veçhile Osmanlı milletinin terbiye-i siyâsiye ve ehliyeleri siyâk-ı vâhidede cereyan etmek için hususî ve cemaat mektepleri üzerinde nezaret ve teftiş hakkı bulunmak, fakat hiç bir unsurun lisân-ı mâderzâdı ile itikâdiyyât ve edyânına müdahale etmemek kaziyyesi umde ittihaz olunmuştur.

Tahsil-i iptidâî mecburî ve mekâtib-i umûmiye de meccânidir. Mekâtib-i iptidaiye-i umûmiye ve tâliyede Türkçenin yalnız lisân olarak tedrisi mecburî olmakla beraber her mahallin ana lisânı lisân-ı tedris olacaktır.

Mekâtib-i iptidaiye programları sair memâlik-i mütemeddide nede olduğu gibi rüşî tahsilini de ihtiva edecek surette tertip ve mahallerinin ihtiyaçlarına göre bu programlara ziraat, ticaret ve sanata ait malûmat tezyil olunacaktır. Mekâtib-i sultâniye ve âliyenin masârif-i te'sisiye-i dâimeleri umûmî bütçeden tesviye ettirilecektir”²

2. Ergin, Osman. Türkiye Maarif Tarihi, Osmanbey Matbaası, İstanbul 1944, C:4, s:1060.

Yukardaki paragraflardan anlaşıldığına göre, Osmanlı tebaasının siyasal eğitim ve yetkinliğinin ortak bir ülküyle yürütülebilmesi için devletin özel ve cemaat okuları üzerinde gözetim ve denetim hakkı esastır. Osmanlı toplumunda yaşayan hiçbir unsurun anadiline, inancına ve dinine müdahale edilmemesi de temel ilke olarak benimsenmiştir. Her dereceli okulda öğretim dili Türkçe'dir. Türkçe zorunlu ders olarak öğretilenektir, ancak her yörede kullanılan ana dil de öğretim dili olabilecektir. İlköğretim programları, çağdaş ülkelerde olduğu gibi ortaöğretimi de kapsayacak biçimde düzenlenecek, yörelerin ihtiyaçlarına göre programlara ziraat, ticaret ve sanat becerileri dersi konacaktır. Sultanî ve yüksek okulların kuruluş masrafları genel bütçeden ödenecektir.

Osmanlı Devletinin yıkılışa yakın son elli yılındaki yönetiminde etkin rol oynayan İttihat ve Terakki Cemiyetinin eğitim alanında köklü değişimlere girişmesi, ancak Emrullah Efendi'nin Maarif nazırı olarak örev yapmasıyla başlar. Türk eğitim tarihine, Tûba Ağacı Nazariyesiyle geçen Emrullah Efendi, vilâyet idâdileri ile Mekteb-i Sultanî (Galatasaray Lisesi) den oluşan ortaöğretim kurumlarında, basın ve kamuoyunda geniş ve uzun tartışmalara neden olan düzenlemeler yapar. Meşrutiyetten önce livâ ve vilâyet idâdileri olmak üzere iki tip idâdi vardı. "İdâdilerin bir kısmı üç senesi rüşdiye iki senesi idâdiye olmak üzere beş; bir kısmı da üç senesi rüşdî, dört senesi idâdi olarak yedi sınıflı idi. Beş senelik idâdiler yatısızdı ve livâlarda bulunurdu. Yedi senelikler yatılıydı ve vilâyet merkezlerinde tesis olunmuşlardı."³ ve "1909 yılında Osmanlı ülkesinde 20 yatılı (leylî), 72 de gündüzlü (nehârî) olmak üzere toplam 92 idâdi vardı".⁴

İdâdilerin öğretim düzeyini düşük bulan, onları Avrupa'daki ilkokullar düzeyinde gören Emrullah Efendi, öncelikle bunların ıslahı yoluna gider. Vilâyet idâdilerinden 10 tanesini sultanî hâline getirir. Yüksek öğrenime öğrenci hazırlayacak olan bu sultanîler yatılı olacak, son sınıfta fen bilimleri ve matematik dersleri Fransızca okutulacak, öğrenciler yabancı dili de öğreneceklerdi. İkinci müdürleri ve bazı öğretmenleri Fransa'dan getirilecekti, gündüzlü idâdiler de Fransa'daki "Lycée modern"ler düzeyinde program uy-

3. Yücel, Hasan Âli. Türkiye'de Ortaöğretim, Kültür Bakanlığı Yay: 1681, Ankara 1994, s:13-14.

4. Ergün Mustafa. İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri, Ocak yayınları, Ankara 1996, s:53.

gulayacaktı. Sınavla alınacak bu okul öğretmenlerine daha çok maaş verilecekti.⁵

Esasen, eğitimle ilgili yapılanmanın en tutarlısı ve sistemlisi olan 1869 Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi, sultanîlerin açılması hükmünü getirmiştir. “Her vilâyetin merkezi olan şehir ve kasabada bir mekteb-i sultanî olup mekâtib-i idâdiyeden bilimtihan çıkmış olanlar her hangi sınıf tebaa-i Devlet-i Aliyyeden olur ise olsun işbu mektebe ücretle kabul olunacak.....” (Madde:42). Ancak, ülkenin içinde bulunduğu ağır şartlar, Galatasaray dışında sultanî açılmasına izin vermemiştir. Emrullah Efendi bu nizamnamenin sultanî maddesindeki hükmü ancak bu dönemde hayata geçirmeye çalışmıştır. Fakat, sultanîlerin yanında idâdilerin varlıklarını sürdürmeleri, her ikisinin birden yüksek öğretime öğrenci hazırlayan ortaöğretim kurumu olarak öğretim düzeyi açısından denk tutulmaları, yeni alınan öğretmenlere daha fazla maaş verilmesi, öncelikle, idâdilerde yöneticik ve öğretmenlik yapan Hüseyin Cahit Yalçın’ın haklı eleştirilerine yol açar. (Tanin Gazetesi, 10 Teşrinisâni 1326 (1919). Dönemin tanınmış eğitimcisi İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun da “Sultanîler Nasıl İslâh Edilir”⁶ adlı sistematik bir inceleme yapmasına neden olur.

Eğitimde özellikle idâdi ıslahatıyla “Osmanlı birliğini sağlamaya, bütün Osmanlı fertlerin aynı okulda öğrenim görmelerini sağladığını” savunan Emrullah Efendi’nin bu girişimi sorun çıkarmaya devam eder. 1913 yılında tüm idâdiler, sultanîlere çevrilir. Gene de ortaöğretimde idâdi-sultanî çekişmesi sürer. Çünkü Tedrisât-ı Tâliye Lâyiha-i Kanûniyesi yasalaştırılamaz.

1910 yılında, “lise” adı altında düzenlenen bu okullar, “Liselerin Tanzim ve İdarelerine ve Tedrisâtına Mûteallik” adlı yönetmelikle yasalaşır. Fransız lise taksimatını esas alan yönetmelik, liselerde öğretimi her biri üçer sene olmak üzere iki devreye ayırır. Birinci Devre-i Ta’limiye denilen sonraki devre yedi yıllık idâdi karşılığındadır. Yönetmelikte liselerin yönetimi, sınıfların düzenlenmesi, öğretim ve devrelerin taksimi, ta’lim heyeti, derslerin öğretilmesiyle ilgili açıklama ve uyarılar yer almaktadır.

Yönetmelik, lise tabirini kullanmakla birlikte, okullar sultanî adıyla yapılandırılmıştır. “Sultanîlere 1911’lerde lise adı verilmesi

5. Emrullah Efendi ile Mülâkat, Sabah Gazetesi, 15 Şubat 1325 (28 Şubat 1910).

6. Ergin, a.g.e., s:1194-1203.

düşünülmüşse de bu isim 1922 sonundan itibaren kabul edilmiştir.”⁷ II. Meşrutiyet döneminde lise karşılığı ve düzeyinde olan sultanîlerdeki Türkçe ve Edebiyat öğretimi, bir başka deyişle ders programlarının amaç, içerik ve yöntem açısından incelenmesi, bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Tanzimat döneminde açılan (1 Eylül 1868), Fransız öğretim metotları ve programlarını uygulayan Mekteb-i Sultanî (Galatasaray) ile Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiyye tarafından 1873'de açılan, kimsesiz ve yoksul çocukların eğitim gördüğü ve Fransız askerî liselerinin programını uygulayan Dârüşşüfaka, lise düzeyinde okullar olmakla birlikte özel konumları ve programları gereği araştırma kapsamı dışında tutulmuştur.

Yüksek okullara öğrenci hazırlayan sultanîler, Türk çocuklarını yabancı okullara gitmeye mecbur kalmaktan kurtarıp onların gayri müslim ve yabancı çocuklarla birlikte aynı okulda okumalarını, böylece Osmanlı birliğini sağlamalarını amaç edinir. dönemin Maarif Nazarı Emrullah Efendinin “Osmanlı birliğini sağlamaya çalışıyoruz. bütün Osmanlı fertlerinin bir okulda öğretim görmelerini sağlıyoruz”⁸. diye savunduğu bu düzenleme, sultanîlerin amacını açıkça ortaya koyar.

Ziya Gökalp ise liselerdeki eğitimin Türk kültürüne dayandırılması, ancak bu suretle vatansever, fedekâr ve milliyetçi insanların yetiştirileceği görüşündedir.

“İlkokullar ile meslek okulları ta’limî, liseler ise terbiyevî özellik taşımalı. Liselerde yalnızca Türk harsının eğitimi yapılmalıdır. Ta’limî özellik taşıyan ilkokullar ve meslekî okullarda intifaî yani çıkar gözetme, para kazanma amacı vardır. Fakat, terbiyevî özellik taşıyan liselerde sadece hasbî yani maddî karşılık bekleyen duygular ve Türk harsı geliştirilmelidir. Liselerden çıkanlar, gidecekleri yüksek düzeydeki ihtisas öğretim kurumlarında artık harsî öğrenim görmeyecekleri için liselerin tamamen hasbî ve harsî öğretime yönelmeleri gerekir. Yoksa, toplumun yönetici ve aydın sınıfı, vatanperver, fedakâr olarak ve çıkar beklemeyen bir şekilde yetişmezse, memleket felâket içinde kalır”⁹.

“Türk harsı yeni kuşaklarda ruhsal melekeler haline getirilmeli, modern teknik bilgilere de eğitimde yer verilmeli; uluslararası uy-

7. Akyüz, Yahya, Türk-Eğitim Tarihi, Kültür Koleji, Yay: 4, İstanbul 1994, s:233.

8. Meclis-i Mebûsân Zabıt Ceridesi, 27 Kânunievvel 1326, s:637.

9. Akyüz, a.g.e., s:270.

garlıklara karşı kültürel ve siyasal özgürlük savaşı veren ulusların ilk işleri millî harslarını aramak olmalıdır".¹⁰

Sultanilerin 1910 yılındaki haftalık ders çizelgesinde yer alan Türkçe dersinin devrelere göre saat sayısı şöyledir:

Dersler	I. Devre			II. Devre		
	I. sınıf	II. sınıf	III. sınıf	I sınıf	II. sınıf	III sınıf
Türkçe*	3	3	2	2	2	2

*II. devredeki Türkçe dersinden anlaşılan Edebiyat dersidir.

İlk sultanî teşkilâtı olan 1910 yönetmeliğindeki programda Türkçe ve Edebiyat derslerinde hangi konuların verileceği yazılıdır. Birinci Devre-i Ta'limiye denilen sultanîlerin ilk kısmında Türkçe'nin, "ilm-i edeb-i Türkî" kurallarına göre, bir başka deyişle gramer ağırlıklı verileceği belirtilir. İşlenecek konular da sınıf düzeyine göre şöyle düzenlenmiştir:

"Türkçe dersleri ilm-i edeb-i Türkî kavâ'idine tevfiken tadrîs edilecektir. Şöyle ki derece-i ulâda, evvelâ kelimâtın ahvâli (kelimelerin hecelerden sûret-i teşkili, ilm-i hurûf) kelimâtın envâ'ı (isim yani bir şahıs veya şey ifade eden kelîmeler, sıfat, bir kelimeyi tefsîr ve tavsîr ve tavsîf eden kelimeler) ma'al fiil yani bir sıfatı veya fiili tefsîr ve tavsîf eden kelimeler, fiil, zamir, kelime-i atıf, yani iki kelime veya cümleyi birbirine rabt eden kelimeler, nidâ yani lisân-ı hüsn ü irtibâta müteallik olan kelimeler. Hurûf yani iki kelime beynindeki nisbeti ifade eden kelimeler.

Sâniyen: Teşki-i kelimât yani kelimeden ve kelimelerden (terkîb, mezc ü iştikâk tarîkleri) ile diğer kelimeler teşkil eylemek tarîkleri.

Sâlisen: Müfred ve cem, te'nis ve tezkîr kâ'ideleri.

10. Sakaoglu Necdet, Osmanlı Eğitim Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s:128.

Râbien: Bu mübâhasa ait temrînât.

Hâmisen: Usûl-i telâffuz.

Bu, derslerin ilm-i edeb-i Türkînin sarf kısmını teşkil edecektir.

Derece-i sâniyede:

cümle, cümlenin eczâsı, müsnedün ileyh, müsned, râbita, Türkçe'de râbitanın fiil olduğu müsned ve müsnedün ileyh ve râbitanın ahvâli. Cümlelerin envâ'i; temrînât.

Derece-i sâlisede kelâm ve nazm-ı kelâm, tahlîl-i sarfî ve nahvî, inşâ ve tahrir usulleri, temrînât, Türkçe'nin enhâ-ı tadrîsi."¹¹

Edebiyatın, "zihni tenvîr, kalbi tehzîb, ahlâkı tahsîn, insanî, dinî ve vatanî hislerin i'tilâsına" yardım edecek şekilde okutulmasının, tahlîl-i kelâmî, iştikâkî, mantıkîye dikkat ederek öğretilmesinin, belâgata önem verilmesinin istendiği programda konular "Lisân" ve "Edebiyat" olmak üzere iki bölümde düzenlenmiştir:

"Mekâtib-i Sultâniye Edebiyat Dersleri Programıdır.

Lisân Kısmı

Nazm-ı kelâma ait temrînât-ı sarfiyye.

Tahlîl-i kelâmî (ibârede kelimelerin kıymet-i lügaviyye, mahiyet-i sarfiyye ve hizmet-i nahvîleri).

Tahlîl-i iştikâkî (kelimelerin anâsır-ı mürekkebesi).

Tahlîl-i mantıkî (ibarede cümlelerin kıymet ve hizmetleri).

Edebiyat Kısmı

Nazariyye-i edebiyye, belâgat.

San'at-ı kitâbet ve nazm-ı edebiyyeye müteallik olan kavâ'id-i külliyye.

11. Liselerin Tanzim ve İdarelerine ve Tadrîsâtına Müteallik Talimat, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1326 (1910), s:10-11.

Şiir. Envâ'-ı nesir. Envâ'-ı nesirden her birine mahsûs olan kavâ'id-i husûsiyye.

Nesir. Envâ'-ı şiir. Envâ'-ı şiirden her birine mahsûs olan kavâ'id-i husûsiyye.

Üslûp. Vücûh-ı beyân. Şerâ'it-i üslûp.

Tahlîl-i edebî, tenkîd-i edebî.

İnşâ, kavâ'id-i inşâ, hitâbet. Usûl-ı hitâbet-i edvâr-ı edebiyeye-i Osmâniyye"¹²

Programın Lisân kısmında "söz düzeniyle ilgili sarf bilgisi alıştırmaları yaptırılır. Kelimelerin sözlük anlamları, gramer özellikleri, türedikleri kökler ve cümle içindeki anlam değerleri ve görevleri açısından öğretilmesi istenir.

Edebiyat kısmında ise, edebî kuramlar ve kurallar; yazı sanatı ve nazımla ilgili tüm kurallar; şiir ve nesrin türleri ve özel kuralları, üslûp tarzları ve üslûp şartları; edebî tahlil ve tenkit; nesir ve nesir kuralları; hitâbet ve Osmanlı Edebiyatının çeşitli devirlerindeki hitâbet teknikleri öğretilir.

Ağırlıklı olarak kuramsal bilgi, teknik ve kural öğretme gibi biçimsel ve soyut unsurlara dayanan, taşınması gereken doyurucu içerikten yoksun olan Edebiyat programında hangi metinlerin, hangi sınıf düzeyinde, nasıl okutulacağı belirtilmemiştir. İçi boş bir çerçeve görünümünde olan program, bu açıdan eksik ve kusurludur. "Programı kusurlu, ruhsuz, mütedenni bulunan ve kahkaha ve ıslığa lââyık görünen bu yeni örgüt, gerek taşradan gerekse merkezden bir sürü soru ve itirazlarla karşılandı"¹³.

Basın ve kamuoyunda haklı eleştirilere hedef olan 1910 programından sonra, İstanbul'da, Mekteb-i Sultanî (Galatasaray) gibi, diğer sultanîlerden farklı bir yapısı ve öğretimi olan İstanbul Mekteb-i Sultânîsi (İstanbul Lisesi) Talim Heyeti, 1912 yılında deneme niteliğinde bir program hazırlar. Altı sınıflı olan ve şube ayrımı yapılmayan bu programda, 1902 Fransız lise programları esas alınır. Türkçe-Edebiyat öğretiminde köklü bir anlayış değişikliği yapan

12. A.g.p., s:11-12.

13. Lise Teşkilâtı, Tanin Gazetesi, 28 Kasım 1910.

1912 programı, II. Meşrutiyet dönemi ve daha sonrası program atılımı teşkil eder. Türkçe adı altında okutulan derslerin ilk üç senesi orta okula, son üç senesi de liselere denk düşmektedir. Haftalık ders çizelgesi şöyledir:¹⁴

İstanbul Mekteb-i Sultanisi (1328 / 1912)
Türkçe ve Edebiyat Ders Çizelgesi *

Ders	I. sene 4 saat	II. Sene 2 Saat	III. Sene 3 Saat	IV. Sene 3 Saat	V. Sene 3 Saat	VI. Sene 3 Saat
Türkçe **	Kırâ'at	Kırâ'at	Kırâ'at	Edebiyat	Edebiyat	Edebiyat
	İfade-i Merâm ve İnşâ	Takviye-i Hitâbet	Takviye-i Hâfıza			Tarih-i Edebiyyât-ı Osmânî
	Takviye-i Hâfıza	Takviye-i Hâfıza	Sarf ü Nahv İnşâ			
	Sarf ü Nahv İmlâ İnşâ	Sarf ü Nahv İnşâ				

* Türkçe adı altında son üç sene Edebiyat dersi okutulmaktadır.

** Programda Türkçe adı altında bölümlenen derslerin haftada kaç saat okutuldukları belirtilmemiştir.

1912 programının, Türkçe ve Edebiyat öğretimine getirdiği yeniliğin daha iyi değerlendirilebilmesi için aynen vermeyi uygun gördük.

14. Yücel, a.g.p., s:150.

“1328/1912 İstanbul Mekteb-i Sultanîsi Ders Programı

Türkçe

Birinci Sınıf Haftada 4 saat

Kırâ’at- Bu devreye dahil olan talebeye okutulan kırâ’at kitaplarında Arabî ve Farisî kelimelerin ziyade olmasına dikkat olunacaktır. Talebe âsâr-ı edebiyenin aldığı eşkâl-ı tekâmülü kelimenin istikâkını, müterâdifini, kitapta bulunan mevki’deki ma’nâsını bilmeidirler. Kırâ’at artık kuvve-i akliyyenin de neşv ü nümâsına hizmet etmek vazifesini yükleneceğinden kırâ’at kitabında birbiriyle tezat teşkil eden parçalar bulunacak, bunlardaki fikr,i esâsi talebeye arattılacak, birbirleriyle mukayese ettirilecek, talebenin şâhsîyyet-i fikriyyelerini de bu mukayeselere idhâl edebilmelerine dikkat olunacaktır. Kırâ’at kitabında ebyât ü mesâri’-i hikemiyye bulundurulacak, bunların birer vahdet-i fikriyye olduğu talebeye söylenecek, her birinin etrafında bulunan ikinci derecedeki fikirler arattırılacak, bunlarla icâd gibi san’at-ı tahrirde mühim bir mevki’î hâ’iz bulunan bir meziyet elde edilmiş olacaktır.

Şiir ve Muharrirler

Şinasi-Tevhid

Galip Dede-Na’at

Tevfik Fikret-Hasan’ın Gazâsı

Süleyman Nesîb- Hakîkate Doğru

Nef’î-Kasidelerinden Bir Girizgâh

Fâik Âli-Hayme Nîşin

Abdülhak Hâmid- Sultan Selim’in Türbesini Ziyaret

Safâ-Kitâbullah

Ekrem Bey-Bir Sabînin Hâl-i Sahvında Münâcâtı

Hüseyin Sîret-Ayşecik

Nâbizâde Nâzım- Anadolu Hisarında Mezarlık

Nedim-Sa’dâbâd

Emin Bey-Kesildi mi Ellerin?

Kemâl Bey-Kesildi mi Ellerin?

Kemâl Bey- Görüp Ahkâmı Asrı..

Gerek nesir, gerek nazım olarak okutturulan âsârın sahipleri hakkında muhtasar malûmât verilecektir.

İfâde-i Merâm ve İnşâ'

Eserlerdeki cümlelerin istediği kuvvet ve şiddeti talebenin bulup o suretle okumasına ihtimâm edileceği gibi okutulan şeylerin de meâl ve hülâsa olarak anlamasına, kendi efkârını da ilâve etmesine dikkat olunacaktır. Bundan başka muallim ara sıra hitâbet hakkında bazı umûmi ihtârât-ı şifâhiyyede bulunacak, talebenin nevâkıs ve hataiyâtını anlatacaktır.

Takviye-i Hâfıza

Okunulan şiirlerden bazıları ezberlettirilecektir.

Sarf ve Nahiv

Bu sene münderecât itibariyle Cahit Bey'in Sarf ve Nahvi'nin ikinci senesi gösterilecek, okutturulan dersler tekrar edilecek, en ziyade izâfetler, terkîb-i tavsîfîler, mürekkebe sıfatlar, Arabî ve Fârisi ism-i fâ'iller, ism-i mef'ûller husûsunda talebenin meleke kesbetmesine dikkat olunacak, diğer kısımların da tatbikatıyla iştigâl edilecektir (Arabî ve Fârisi kavâ'id-i).

İmlâ

Haftada bir imlâ dersi verilecektir.

İnşâ

Aile mektûpları, husûsî, ticarî mektûplar yazdırılacak, bunların tatbikatı siyah tahtada kavâ'id-i sarf ve nahve muvâfik olmak üzere icrâ edilecektir.

İkinci Sınıf

Haftada 2 saat

Kırâ'at- Birinci devrenin birinci senesinde tahsîl-i lisâna daha ziyade ehemmiyet verilmesine binâ'en talebenin ir sene zarfında

kelimâtı, gerek müştakâtı ile, gerek ma'nâları, müterâdifleri itibarıyla öğrenmesi tabiidir. Bu sene okutturulacak âsâr, san'at nokta-i nazarından az çok ince, kıymetli olan âsar olacak, muallim her okutulan eserin ittihâd ve iştirâk-i efkâr kanûnuna binâen hayallerinin, fikirlerinin aldığı eşkâl-i muhtelifeyi izâh edecek, eserin san'at nokta-i nazarından hâiz olduğu meziyyâtı izâh eyleyecektir.

Üçüncü senede âsâr-ı kâdimeye daha ziyade itina olunacağı cihetle bu kitapta âsâr-ı cedide gösterilecek, mecâz, kinâye, teşbih gibi kütüb-ı edebiyenin sahasından çıkarak belâgat kitaplarında yer bulan kavâ'id-i mehsûsa tatbikî olarak irâ'e olunacak, talebenin bu suretle bazı ıstılahât hakkında vukûf peyda etmelerine sa'î ve gayret edilecektir. İcâd, tertîb, edâ gibi meziyyât-ı tahrir hakkında okutulan âsârın içinde bulunan silsile-i efkâr, vahdet-i fikriyye, silsile-i hayâlât tahlil ettirilmek suretiyle tatbikî malûmat verilecektir. Bu kırâ'at dersleri talebenin güzel yazı yazmasına hizmet edecektir.

Şiirler ve Muharrirler

Tevfik Fikret - Sis, Rücû'

Nâbi-Matlab-ı Dâniş-i Envâ-ı Ulûm

Cenap Şehâbettin-Rüyâ-yı Yetim

Ali Kâmi-Yangın

Abdülhak Hâmid-Eşber'den Bir Parça

Tahsin Nâhîd-Menfâ'dan Avdet

İsmail Safâ-Sefalet-i Bâride

H.Nâzım-Tulû'

Ahmed Hâşim-Şi'r-i Kamer'den İki Parça

Emin Bülend-Hisarlar Karşı, Çöller

Gâlip Dede-Der Vâsf-ı Bahâr

Fâ'ik Âli-İhtisâsât-ı Marîzâne

Takviye-i Hitâbet

Birinci senedekinin aynıdır.

Takviye-i Hâfıza

Birinci senedekinin aynıdır.

Sarf ve Nahiv

Münderecât itibariyle Cahit Bey'in Sarf ve Nahvi'nin üçüncü senesi fiile kadar öğretilecek, fiil bahsi de ikinci seneden tekrar edilecektir.

Lisânın anâsır-ı mürekkebesi, savâ'it ve savâmit, hemze, ahenk-i telâffuz, imlâ işaretleri, tenkît, elsine, kelimenin envâ'ı, tahlîli nahvî, müsnedün ileyh, müsned, cümlelerin envâ'ı, tam cümlelerin rabtı, mütemmim cümlelerin rabtı, isim, ismin envâ'ı, cins, kemiyet, Türkçe, Arapça, Fârisî cem', ism-i hâsların cem'i, izâfet, Fârisî izâfet, Arabî izâfet, partitif, ma'nâ-yı cüz'iyet, isimlerin ta'yini, kelimât-ı müterâdifey, cezr, madde-i asliyye, iştikâk, famille des mots a'ile-i kelimât, sıfat, sıfat-ı vasfiyye, Arabî ve Fârisî terkiib-i tavsifî, sıfatların mütâbakâtı, sıfatların mü'ennesi, sıfatların cem'i, sıfatların mütemmimi, sıfat-ı vasfiyyenin sûret-i isti'mâli, sıfatların ma'nâlarındaki dereceler, sıfat-ı vasfiyyenin envâ'ı, mürekkebe sıfatlar, Fârisî mürekkebe sıfatlar, zarf olarak kullanılan sıfatlar, sıfat-ı ta'yiniyye, envâ'ı, zamir, envâ'i.

İnşâ

Ara sıra resmî muamelâta ait vazifeler, nümûneler verileceği gibi ekseriya teşebbüsü şahsiyyi metânet-i ahlâkiyyeyi te'min edecek küçük mevzûlar yazdırılacak, siyah tahtada icâd, tertîb, edâ gibi usûller, talebeyi iştirak ettirmek şartıyla tatbikî olarak gösterilecektir.

Üçüncü Sınıf

Haftada 3 saat

Kırâ'at- Bu sene âsâr-ı kadîmeye âsâr-ı cedideden ziyade ehemmiyet verilecek, kırâ'at kitapları Selim-i Sâlis devrinden başlayarak ilk padişahımıza kadar olan üdebâ ve şu'arânın ve tarihnüvislerin âsarından istihrâc olunan bir takım küçük parçalardan mürekkebe bulunacak, ekser intihâb olunan mensûr parçalar zamanlarının ahvâl-i içtimâ'iyye ve rûhiyyesini gösterebileceklerinden müntahab olacaktır. muallim, üdebâ ve şu'arâ hakkında az çok ma'lûmât vereceği gibi lisânın esasına dâ'ir bir fikr-i icmâlinin talebenin dimâğında teşekkül etmesine hizmet edecek. İkinci devrede okutturulacak Tarih ve Edebiyat derslerine talebe hazırlatılmış bulunacaktır. Kırâ'at kitabına ayrıca lûgat kısmı, talebede fikr-i taharri ile hiss-i tedkîk uyandırılmak için ilâve edilmeyecektir.

Eserleri Alınacak Muharrirler.

Mütercim Âsım, Surûrî, Koca Sekbânbaşı Şeyh Gâlib, Fitnat, Haşmet, Râgıp Paşa, Nedim, Na'imâ, Sâbit, Sâmi, Belig, Nâbî, Koçi Bey, Sabri-i Şâkir, Nef'î, Hâkânî, Rühî-i Bağdâdî, Lâtîfî, Âsafnâme sahibi Lütîfî Paşa, Bâkî, Fuzûlî, Süleyman-ı Kanûnî, Zâtî, Necâtî, Sinan Paşa, Ahmed Paşa, Şeyhî Çelebi, Nihâzi, Âşık Paşa, Feridun Bey münşe'âtından bazı irâdât ve mektuplar.

Takviye-i Hâfıza

Âsâr-ı kadîmeden en güzel manzumeler ezberlettirileceği gibi bazen de yeni parçalar yazdırmak suretiyle talebeye verilecektir.

Sarf ve Nahiv

Münderecât itibariyle Cahit Bey'in üçüncü senesinin fiilden sonra olan mübâhası: Fiil, fâ'il, mef'ûl, madde-i asliyye, intihâ, fiil-i cevherî, şahıs, kemiyyet, zaman, sıyga, ma'nâ, fiil-i müteaddînin, alacağı şekiller, bir şahıslı fiiller, fiil-i müteaddî'i malûm, fiil-i müteaddî'i meçhûl, fiil-i müteaddî-i mutava'at, müşâreket, müsbet, menfi, istifhâm, mürekkeb fiiller, tasrîf, sıygaların teşkili, sıygaların isti'mâli, masdar, Arabî masdarlar, fâ'iller, "yahud" ile birleşen fâ'iller, iki fiilin mef'ûl-i müstereki, müteaddid mef'ûllü fiiller, mef'ûllerin mevki'i, rabt sıygaları, edâtlar, envâ'ı, zarf, nidâ.

İnşâ

Bu sınıfta usûl-ı tahrîr hakkında bazı ama'lûmât-ı mücmele verilecek, bu derste talebeye mekâtîb, hikâyât, tasvire ait vazifeler itâ edilecek, bunlar muallim tarafından ibtidâ şifâhen izâh olunacak, ba'dehu tahtada, bir talebe kaldırılarak tahririn icâd ve tertîbe ait aksâm-ı muhtelifesi taharri ettirilecek, bu sa'ye bütün talebenin iştirâk etmesi te'min olunacaktır. Mevzû'ların "edâ ve ifâde"si talebeye bırakılacak, bir hafta sonra vazife şeklinde alınacak ba'de't-tashih iade edilecektir. Bazen âsâr-ı kadîmenin yeni lisânla yazılması vazife olarak verileceği gibi âsâr-ı nazmiyye de verilerek nesre tahvil ettirilecektir.

Dördüncü Sınıf

Haftada 3 saat

Edebiyat kelimesinin ma'nâları -Kavâ'id-i edebiyeyi muhtevi âsâr, âsâr-ı edebiyeye- Edebiyat ve sanayi'-i nefise- Edebiyatın

hey'et-i içtimâ'iyedeki mevki'î, ehemmiyeti-Âsâr-ı edebiyenin şekil itibariyle taksimi; nazım, nesir-lisân-ı nazım-Vezn-i nebâtî, mahiyyeti, ahenk itibariyle kıymeti, vezn-i nebâtî ile yazılmış âsâr-ı muhtelif-i edebiyeye, vezn-i milliyenin hâlihazırdaki mevki'î. Aruz vezni, mahiyyeti, sûret-i zuhûru-edebiyatımıza sûret-i duhûlu-ahenk itibariyle kıymeti, taktî'-başlıca envâ'-ı evzân, bu envâ'-ı muhtelifeden her birinin kıymet-i musikisi, elyevm müsta'mel olan vezinler, envâ'-ı muhtelifeden bazı evzânın sûret-i mezci; müstezâdlar, müstezâdların şekli-hâzır-Kafiye, lüzûm-ı mevcûdiyeti, mukayyed kafiye, serbest kafiye. Nekâiz-i nazmiyye- eşkâl-i kadîme-i nazmiyye; mısra', beyit, kıt'a, rubâ'î, gazel, kaside, mesnevî, terkîb-i bend, tercî-i bend, murabba, muhammes, müseddes, müsemmen, muaşşer, -Tamîn, terbî', tahmîs, tesdîs, eşkâl-i cedîde-i nazmiyye, vezn-i tavîl.

Kavâ'id-i tahrîr, ehemmiyeti, vahdet, hareket, îcâd, tertîb, edâ=inşâ, Mâhiyet-i üslûb, alelîfak san'atta bilhassa edebiyatta üslûbun derece-i ehemmiyeti-üslûbun fikr ile ittihâd-ı Tenevvü'-i-üslûb; hasâ'is-i fikriyyeye, gyeye, mevzû'a, dehâ-yı akvâma, zamana göre üslûbun tahavvül ve tenevvü'ü-Üslûbun mezâyâ-yı umûmiyyesi- sıhhat - vuzûh - tabîyyet -münakkahiyet-muvâfakat, asâlet ve mümtâziyyet-ahenk - üslûbun meziyyât-ı husûsiyyesi-envâ-ı sülûse-i üslûb; üslûb-ı sâde, üslûb-ı müzeyyen; üslûb-ı âlî.

Hakikat ve Mecâz: Mecâzâtın aksâmı, mahiyyeti; fevâ'idi, şerâ'it-i makbûliyyeti-Hakikî ve mecâzî. üslûblar arasındaki farklar, envâ'-ı teşbîh, fevâ'id-i teşbîh, şerâ'it-i makbûliyyeti, isti'âre, teşbîh ile münâsebeti-Envâ'-ı eş'âre, münferide, mürekkebede, isti'âre-i temsiliyye- isti'ârenin ehemmiyet ve fevâ'idi- şerâ'it-i makbûliyyeti, mecâz-ı mürsel-kinâye ve ta'rîz-Suver-i beyân: Ta'rîf ve taksimi-Hissî suver-i beyân: İltifhat, teşhîs ve intâk, nidâ, istifhâm, mübâlaga, tekerrür-Fikrî suver-i beyân: Terdîd, kat', rücû', tervîç, tezâd, edeb-i kelâm- tecâhül-i'ârif-Sanâyi'-i lâfziyye: Tenâsüb, îhâm-ı tenâsüb, îhâm-ı tezâd, tevriye, leff ü neşr, telmîh, aks, cinâs, iştikâk, şibh-i iştikâk, iktibâs, tazmîn, seci', tersî', sanâyi'-i lâfziyyenin eski edebiyatta mevki'î-mâhiyyeti.

Beşinci Sınıf

Haftada 3 saat

Edebiyyât ve sanâyi'-i nefîse-san'at, mahiyyeti, hikmeti-hüsn ve fikr-i hüsn-tabî'atta hüsn, san'atta hüsn- tabî'at-ı san'at, gaye-i san'at.

Hikmet-i edebiyâta usûller: Doğmatik= mutlakiyet usûlu ve usûl-i tarihî, edebiyatın ulûm-ı sâ'ire ile münâsebât ve müşâbehete-Mahsûlât-ı fikriyye ve tabiyye, mevzû'-ı san'at, taharriyyât-ı tecrübiyye, taksîm-i sanat: sanâyi'-i taklidiyye, sanâyi'-i gayr-ı taklidiyye- Taklîdin âsâr-ı san'atın tevellüdündeki vazifesi - Eser-i san'at taklîd-i tâm mıdır? Bu fikrin zararını müsbet delâ'il-i müteaddide-i tarihiyye: Naturalizm, realizm meslekleri. Şahsiyyetin te'siri-muhayyile-i mübdi'a.-

San'atın hayatta mevki'î- Kıymet-i ferdiyye ve içtimâ'iyyesi- San'atın cemiyette mevki'î- ilim ve san'at.

Âsâr-ı san'at ne gibi müesserât ve 'avâmil altında vücûda gelir (Taine'nin bu hususdaki mütâlâ'âtı) Emsile-i tarihiyye.- Tarih ve tenkid- San'atta gâye-i hayâlî: Hasâ'is-i esâsiyye. Eser-i san'atın kıymeti ne ile ölçülür-Hasâ'is-i esâsiyye. Eser-i san'atın kıymeti ne ile ölçülür-Hasâ'is-i siyâsiyyenin derece-i ehemmiyeti- San'at ve ahlâk.

Dehâ. Dehâ-yı san'at, dâhiler ve hünerverler. Şiir, nesir ve nazm - Âsâr-ı san'atın mütâlâ'a ve tenkîdi. Hikmet-i bedâyi'nin temâyülât-ı âhiresi.

Âsâr-ı edebiyeye ve envâ'ı: Makale, hikâye, roman, tenkîd, tarih ve bunların taksîmât-ı tâliyesi.

Altıncı Sınıf

Haftada 3 saat

Cemi'yyette ilk âsâr-ı edebiyenin sûret-i tevellüdü: Şarkılar, efsaneler, masallar, bunların sûret-i tekâmülü. Şi'r-i kahramanâne, şi'r-i kahramanânenin mâhiyyete-i umûmiyyesi ve içtimâ'iyyesi- Dâstânların derecât-ı muhtelifi-i tekâmülü-Âsâr-ı edebiyenin ırk ile, iklim-i coğrâfî ile i'tikâdât ile münâsebâtı-Âsâr-ı edebiyenin âsâr-ı sâ'ire-i san'atla münâsebâtı- Tekâmül-i edebî: Bir tekâmülde medhaldar olan 'avâmil-i muhtelifi ve derece-i ehemmiyetleri - envâ'-ı muhtelifi-i edebiyenin tekâmülü-Edvâr-ı edebiyeye. Tarih-i edebiyât, tarih-İ medeniyetin mühim bir cüz'üdür. -Bir devr-i edebînin hududu nasıl ta'yin olunur? Bir eser-i edebînin tahlîl-i dâhilî ve hâriciyyesi -Eser ve muharrir-muharriri tanımak için ne yapmalıdır- 'Avâmil-i sülûse nazariyesi- bir eser-i edebînin vücûda getirdiği te'sîrâtın tedkîki. Bir devir edebiyatının esnâ-yı tedkîkinde

muhit-i coğrafi ve içtimâ'iyeyi, şerâ'it-i iktisâdiyyeyi, hayât-ı siyâsiyyeyi, hayât-ı aile ve hayât-ı kibârâneyi, İ'tikâdâtı, ahlâki, sanâyi',i sâ'ireyi nazar-ı dikkatten dûr bulundurmamalıdır.

Tarih-i Edebiyyât-ı Osmânî

Medhal: Türkler, Türk Medeniyet ve Edebiyatı- Anadolu'da Türkçenin taammümü, Selçukîler, Hazret-i Mevlânâ- Sultan Veled - Türkçenin muharrerât-ı resmiyyeye teşmîli sûretiyle ta'mîmi-Hükûmet-i Osmâniyyenin teşekkülünden mukaddem Anadolu'daki Türkler ve medeniyyet ve sıfatları.

Nazım ve nesir, evzân. Terakkiyât-ı fikriyye, medeniyye. Terakkiyât-ı mi'mâriyye. Lisânın dûçâr olduğu tahavvülât. İcmâl-i siyâsi ve içtimâ'î ve Bizans medeniyetinin te'sîrâtı, devre-i tekemmül: Şîve ve zevk husûsundaki tekâmülât. Lisânın inceleşmesi-Bâkî- Tezkire-i nüvisân: Lâtîfî, Nev'î, Rûhî-i Bağdâdî, Hâkânî, Sa'deddin Efendi, Peçevî, Âlî, Nâsirler: Veysî, Nergissî, Hâletî, 'Atâ'î, Rûhî-i Bağdâdî, Hâkânî, Sa'ded-din Efendi, Peçevî, Âlî, Sabri'-i Şâkir, Yahya Efendi, Cevrî, Vecdî, Nâ'ilî-i Kadîm, Fehim, Nazîm, Nâbî, Sâbit-Mütefekkirîn ve müverrihîn: Koçi Bey. Na'imâ- Devrin hey'et-i umûmiyyesine bir nazar: Eşkâl-ı nazımın tevsî'î. Nesir. Terakkiyât-ı fikriyye ve medeniyye- Lisânın dûçâr olduğu tahavvülât- içmâl-i siyâsi ve içtimâ'î.

İlk alâ'im-i teceddüd: Damad İbrahim Paşa Devri. Garba İlk Nazarlar- İstanbul'da matbaacılığın te'sîsi-Nedîm, Sâmî, Münif, Müverrih Râşid Efendi, Râgıp Paşa, Fıtnat, Seyyid Vehbi, Kânî-Şi'rî'nin alâ'im-i hüzâl ve inhitât göstermeye başlaması-Ufak bir cümle-i teceddüd, Şeyh Gâlib ve "Hüsn ü Aşk"- Şi'r-i kadîmin sukûtu: Sümbülzâde Vehbî, Surûrî, Vâsıf-ı Enderûnî, İzzet Molla-Mütefekkirîn: Mütercim Âsım, Başhoca İshak Efendi, Gelenbevî İsmâil Efendi-Devrin hey'et-i umûmiyyesine bir nazar. Selîm-i Sâlis ve fikr-i teceddüd. Garb ile münâsebât. Eşkâl-i nazım. Nesir ve ahlâk ve âdât. Terakkiyât-ı fikriyye.

Lisânın Dûçâr Olduğu Tahavvülât-Tekâmül-i Edebî

Edebiyyât-ı Atıkanın Sukûtu.

Eski edebiyatın hey'et-i umûmiyyesine bir nazar: Tarz-ı tevellüd ve tekâmülü, secâyâ-yı eshasiyyesi, mahdûdiyyeti. Acem edebiyatıyla münâsebâtı-Esbâb-ı inhitâtı. İnhitât-ı siyâsiyye,

an'anâte ri'âyet fikrinin mağlûbiyyet-i tedrîciyyesi- İslahat fikirlerinin dimağlarda temerkûze başlaması-Bir inkılâb fikri ve içtimâ'inin lüzûmu. Taassub ve cehhaletin tevlîd ettiği mâni'alar-Yeniçerilerin ilgâsı- Tanzimât-ı Hayriyye ve Büyük Reşîd Paşa- Âkif Paşa-Şinâsi- Fuad Paşa, Ziya Paşa, Sa'dah Paşa- Kemâl Bey- Ekrem Bey -Abdülhak Hâmid Bey, Nâcî- Nâbizâde Nâzım-Edebiyyât-ı Cedîde."¹⁵

1912 programında yer alan derslerin içerikleri şöyledir:

İlk üç sınıfta okutulan Kırâ'at dersinde, öğrenci Kırâ'at kitabını izler. Okuduğu edebî eserin gelişim sürecini, metindeki kelimelerin köklerini, eş anlamlılarını ve kullanılan yerdeki anlamlarını öğrenmesi amaçlanır. Okuma, öğrencinin akıl gücünün (anlama becerisinin) gelişmesine hizmet edeceğinden, öğrenciden kitapta yer alacak birbirine zıt parçalardaki ana fikri bulması, karşılaştırma yapması ve kişisel görüşlerini bu karşılaştırmalara katması istenir. Ayrıca kitapta beyitler ve felsefî içerikli dizeler de yer alır.

2. sınıfta, sanat yönü ağır basan eserler okutulur. Her eserin ana düşüncesinin yanısıra hayaller ve fikirlerin muhtelif şekilleri, sanatsal yönü öğretmen tarafından anlatılır. Eserin mecâz, kinâye, teşbih gibi sanatsal özelliklerinin dışında kendine özgü edebî kuralları gösterilir. İçindeki fikir silsilesi ve birliği, hayaller zinciri tahlil ettirmek suretiyle uygulamalı bilgi verilir.

3. sınıfta eski (Divan) eserlere daha çok yer verilir. III. Selim devrinden, padişah Mehmet Reşad'a kadar olan şair, yazar ve tarihçilerin eserlerinden parçalar okutulur. Mensur parçaların yazıldıkları zamanlar, sosyal ve ruhsal şartlar anlatılır. Öğretmen, şair ve yazar hakkında kısa bilgi verir, öğrencinin eserin diline yönelik bir fikir sahibi olmasını sağlar. Böylece, ikinci dönem okutulacak tarih ve edebiyat dersine öğrenciyi hazırlamış olur.

Şair ve yazarlar ile okutulacak eserler programda açıkça belirtilmiştir. II. Meşrutiyetin getirdiği özgürlük havasının etkisiyle Namık Kemâl ve Tevfik Fikret'in eserleri de programlarda yer alır. Hürriyet Kasidesi, Hasan'ın Gazası, Sis ve Rücû gibi vatanî, millî hisleri, özgürlük kavramlarını işleyen, toplumsal ve siyasî eleştirili konuları ele alan şiirler, II. Meşrutiyetin ilânıyla öğretim program-

15. İstanbul Mekteb-i Sultanîsi Ders Programı, Matbaa-yı Âmire, İstanbul 1328/1912, S: 17-29.

larına girer. “Hürriyet kahramanları, Kemâl’e büyük bir kıymet vermişlerdi. Mekteplerde okutulan kıraat kitaplarında Kemâl’in şiir ve makalelerine ehemmiyetli bir yer ayrıldı. Artık memleket gençliği, onu pek yakından tanıyorduk. Edebiyat tarihleri ise ona şerefli bir paye vermişlerdi”. Mekteplerde okutulan kıraat kitaplarında Kemâl’in şiir ve makalelerine ehemmiyetli bir yer ayrıldı. Artık memleket gençliği, onu pek yakından tanıyorduk. Edebiyat tarihleri ise ona şerefli bir paye vermişlerdi”.¹⁶

Daha önce, Namık Kemal’in eserleri okullarda ya hiç okutulmuyor ya da gizlice elden ele dolaşıyordu. Atatürk’ün anılarında da vurgulanan bu husus şöyle açıklanır: “Sultan Hâmit devri idi. Kemâl bey’in kitaplarını okuyorduk. Takibat sıkı idi. Ekseriyetle ancak koğuş yattıktan sonra okumak imkânı buluyorduk. Bu gibi vatanperverane eserleri okuyanlara karşı takibat yapılması, işlerin içinde bir berbatlık bulunduğu izlenimini veriyordu”.¹⁷

“Âli mekteplerin talebesi Kemâl’e perestîş ederlerdi. Harbiye, Bahriye, Tıbbiye, Mülkiye mekteplerinde onun eserleri her gün şiddeti artan memnuniyete rağmen gizli gizli okunur, hatta Kemâl’in bir sahifesini okumak için mektepten tart, Trablusgarp çöllerine nefyolunmak göze alınırdı. Askerlik âleminde de Kemâl vatanperverliğin, kahramanlığın, fedakârlığın en büyük timsali addolunurdu ve bütün zabitlerimiz ona âdeta perestîş ederlerdi”.¹⁸

Abdülhamit dönemindeki yasak kitaplara ilişkin iki belgede Namık Kemal’in adının geçtiğini şu araştırma sonucu ortaya koymaktadır:

“Bu tür yasak ve toplatılan kitaplarla ilgili olarak Başbakanlık Devlet Arşivinde bulunan iki belgede ilginç bilgiler yer alıyor. Bu belgelerde özellikle Namık Kemal’in kitaplarından söz edilmektedir.”¹⁹ “Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyesi olarak başlayan yasaklama, İbret gazetesi ve Diyojen adlı mizah dergisindeki yazıları ile Vatan Yahut Silistre adlı oyunuyla siyasî mahkûmiyete dönüşür.”²⁰

16. Ergun, Sadettin Nüzhet. Namık Kemal, Hayatı ve Şiirleri, Ekspres Matbaası, İstanbul 1933, s:138.

17. Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Ankara 1972, C:5, s:86-87.

18. Ali Ekrem, Namık Kemal, Maarif Vekâleti Yayınları, Devlet Matbaası, İstanbul 1930, s:55.

19. Akyüz Yahya, Atatürk’te Namık Kemal’in Etkisi ve Abdülhamit Döneminde Yasak Kitaplara İlişkin İki Belge, Belleten, Ekim 1981, S:180, s:503.

20. İskit Server, Türkiye’de Matbuat Rejimleri, Ülkü Matbaası, İstanbul 1939, s:30-33.

Kırâ'at dersi programında, "Kırâ'at kitaplarında Arabî ve Fârisî kelimelerin ziyade olmasına dikkat olunacaktır" gibi yanlış bakış açıları ve telkinler olmakla birlikte, okuma parçalarının sınıf düzeylerine göre seçilip düzenlenmesi pedagojik bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Sarf ve Nahiv dersi de ilk üç senede okutulur. Hüseyin Cahit'in Sarf ü Nahiv adlı kitabı esas olunur. Kitapta gramer bilgileri, öğrencilerin sınıf düzeylerine göre basitten zora doğru bir derecelendirmeye verilir ki bu da öğretimde yöntem açısından yeni bir düzenlemedir.

1. sınıfta, tamlamalar, sıfat tamlamaları birleşik sıfatlar, Arapça-Farsça fâil ve ism-i mef'ûller işlenir.

2. sınıfta, dilin birleşik unsurları, sesliler, sessizler, hemze, imlâ ve noktalama işaretleri; kelime çeşitleri ve tahlil bilgisi (özne, yüklem); c ümle ve çeşitleri; isim ve çeşitleri, cins isim ve çoğulları, Türkçe, Arapça ve Farsça çoğullar, özel isimlerin çoğulları; tamlamalar (Arapça-Farsça), azlık bildiren kelimeler, eş anlamlı kelimeler, kökler, aslı durumu, türemeleri; sıfat ve çeşitleri, derecelendirmeler, tamlamalar, kullanım yerleri, zamir ve çeşitleri öğretilir.

3. sınıfta, fiiller, fâil ve mef'ûller, fiil gövdeleri, cevher fiili, birleşik fiil, geçişli-geçişsiz fiiller, kipler, kullanım şekilleri, fiil çatıları (dönüşlülük, ortaklık) olumlu, olumsuz, soru, emir, birleşik fiiller, masdarlar, Arapça mastarlar, fâil-fiil uyumu "ne" ve "yahut" ile birleşen fâ'iller, bağ filler, edatlar ve çeşitleri, zarflar, ünlemler işlenir.

İnşâ dersi de ilk üç sınıfta okutulur. I. sınıfta; aile, özel ve ticarî mektuplar tahtada uygulamalı olarak yazdırılır, örneklerin gramer kurallarına uygun olmasına özen gösterilir.

2. sınıfta resmî yazışmalarla ilgili ödevler ve örnekler verilir. Öğrenciye tahtada özel girişimciliği, ahlâkî sağlamlığı konu edinen kısa konular yazdırılır; yaratıcılık, düzenleme ve tarz (işleme) gibi usuller öğretilerek derse bizzat katılımı sağlanır.

3. sınıfta Kompozisyon (tahrir) yazma kuralları kısaca özetlenir. Mektup, hikâye, tasvire ait ödevler yazdırılır. Eski eserlerden seçilen örnekler yeni dille kaleme aldırılır. Manzum eserlerin nesre çevrilmesi ödev olarak verilir.

Takviye-i Hâfıza dersinde ise okuma kitabından şiir ezberlettilir. Öğrenciye, Divan Edebiyatının en güzel manzumeleri ve yeni şiirler yazdırılıp ezberlettirilir.

Takviye-i Hitabet dersinde okunan eserlerdeki cümleleri, öğrencinin ton ve vurgu şiddetiyle okuması ve özetiyle anlaması, kendi düşüncelerini katması, öğretmenin hitabet hakkında sözlü uyarılarda bulunması, hatalarını öğrenciye anlatması gibi bir yol izlenir.

Edebiyat dersi ise son üç sınıfta okutulur.

4. sınıfta, edebiyat kelimesinin anlamları, edebî eser, edebiyat ve güzel sanatlar, edebiyatın toplumdaki yeri ve önemi; nazım ve nesir, vezn-i nebâti denilen **hece vezni** ile **aruzun** ortaya çıkışı, başlıca kalıpları, ses değerleri müstezâtlar, kafiye ve serbet kafiye, eski nazım şekilleri (mısra, beyit, kıta) ve türleri (gazel, kaside, mesnevi, rubaî, vb.) işlenir.

Yazı (Kompozisyon) dersinde yazma kuralları, önemi, ana düşünce, hareket, yaratıcılık, düzenleme ve eda; üslûbun çeşitleri ve özellikleri, üslûbun fikir ile uyumu; fikre, amaca, konuya, kavimlerin dehâsına, zamana göre uğradığı değişiklikler ve çeşitlenmesi; üslûbun genel özellikleri (açıklık, doğallık, akıcılık, sağlamlık, uygunluk, ahenk, asalet, seçkinlik); üslûbun özel meziyyetleri ve çeşitleri (sade, süslü ve âlî); mecazlar, söz ve anlam sanatları öğretilir.

5. Sınıfta, **Edebiyat ve Güzel Sanatlar** bağımsız ders olarak okutulur. sanatın mahiyeti, hikmeti güzellik kavramı (fikir güzelliği, tabiatta güzellik, sanatta güzellik) sanatın tabiatı ve amacı anlatılır.

Edebiyat bilgisinde yöntemler; mutlak (doğmatik) yöntem ve tarihî yöntem; edebiyatın diğer bilim dallarıyla ilişkisi ve benzerliği, düşünce ve bilimsel eserler, sanatın konusu, deney ve gözleme dayalı araştırma; sanatın bölümleri: taklide dayanan sanat, taklit edilemeyen sanattır; sanat eserinin doğuşunda taklidin görevi; sanat eseri tamamen taklid midir? Bu düşünceyi boşa çıkaran tarihi birçok olumlu kanıtları: Natüralizm, realizm; şahsiyetin san'ata tesiri, yaratıcı muhayyile üzerinde durulur.

Güzel Sanatlar bölümünde ise şu konular işlenir:

Sanatın hayattaki yeri-Kişi ve toplum açısından değeri. Sanatın toplumdaki yeri - Bilim ve Sanat.

Sanat eseri nasıl, hangi etkiyle meydana gelir? Taine'nin bu konudaki görüşleri ve tarihle ilgili örnekler. tarih ve Tenkid. Sanatta hayalî gaye, esas özellikler, sanat eserinin kıymetinin ölçülmesi, siyasî özelliklerin önem derecesi. Sanat ve ahlâk ilişkisi.

Dehâ. Sanat dehâsı, yaratıcılar, dâhiler, sanat eserinin incelenmesi ve eleştirisi, estetikle ilgili son gelişmeler.

Edebî eserler ve türleri: Makale, roman, hikâye, tarih, tenkit.

6. sınıfta da, toplumdaki ilk edebî eserler (şarkı, efsane, masal) ve gelişimleri, (kahramanlık şiirleri, destanlar ve sosyal mahiyetleri ele alınır. Edebî eserin ırk, coğrafya ile inanç ile ilişkisi, diğer sanat dallarıyla olan bağlantısı kurulur. Edebî gelişim ve bu gelişimin çeşitli âlimleri, önem dereceleri, Edebî devirler, edebiyat tarihi sınırı, bir edebî eserin iç ve dış yapı özellikleri, "üç avâmil" nazariyesi (eser, yazar ve okur) anlatılır. Bir edebî eserin oluşumundaki etkiler, coğrafi alan ve çevre, iktisadî şartlar ve siyasî hayat, aile ve kibar hayatı, inançlar, ahlâkî ve sanatsal etkinlikler vurgulanır.

Osmanlı Edebiyatı Tarihi: Anadolu'da Selçuklular döneminden başlayıp Tanzimat dönemi ve Edebiyat-ı Cedîde'ye kadar olan süreçteki fikrî ve medenî gelişmeler, sosyal ve siyasî değişimler özetlenir. Nazım ve nesrin gelişimi, ünlü şair ve yazarların (tezkire ve tarih yazarları ile fikir adamları) sadece adları yer alır. Eski Edebiyat (Divan Edebiyatının) hakkında genel bilgi verilir. Eski edebiyatın doğuşu, gelişimi, esas karakteristiği, sınırlılığı, Acem edebiyatıyla olan ilişkisi ve çöküş sebepleri irdelenir. Islahat, inkılâp fikri ve gereği, Yeniçeri Ocağının kaldırılması, Tanzimatın ilânı, ünlü fikir adamları ve edebiyatçıları ile bu süreçte, Türkçe'nin Anadolu'da gelişim evreleri anlatılır.

1912 programının en dikkat çekici yönü, **Estetik ve Sanat** konusuna başlıbaşına ve ayrıntılı biçimde yer vermesi, Edebiyat Tarihini metodik bir yaklaşımla medeniyet tarihi içinde bölümlenmesi, Türkçenin tarih ve sosyal şartlar içinde geçirdiği değişimi, edebî eserlerin oluşumundaki etkileri (coğrafya, sosyal çevre, iktisadî ve siyasî hayat, aile, inançlar, ahlâkî ve sanatsal etkiler, vb.) ile incelenme ölçütlerini ortaya koyması, batılı ve bilimsel bir yaklaşımın göstergesidir.

“Yine bu programda eskisine nisbetle esaslı bir anlayış tebeddülünü ihtiva eden kısımlardan biri de Türkçe müfredatıdır. Bunda “kıraat kitaplarında Arabî, Fârisî kelimelerin ziyade olmasına dikkat edilecek” gibi sakat ve hatalı tavsiyeler bulunmakla beraber, okutulacak parçaları tertip ve tanzim edişi, sarf ve nahiv tedrisini yeni bir görüşle yaptırmayı isteyişi, estetik malûmatını programa koyuşu, edebiyat tarihine esaslı surette ilk defa yer veriş, edebiyatı medeniyet tarihi içinde mütâlaa edişi, lisânın dıçar olduğu tahavvüller ve edebî tekâmülü tetkik edişi, bu programın kuvvetli bir adımı olduğunu bize gösterir”.²¹

Ancak, 1912 programı, Edebiyat Tarihi, sadece Osmanlı Edebiyatı Tarihi olarak belirler. Bu yaklaşım yetersiz olmakla birlikte ilk defa programlara Edebiyat Tarihi anlayışının girmesi açısından önem taşımaktadır.

Esasen, Edebiyat Tarihi hakkında ilk deneme Tanzimat döneminde Abdülhalim Memduh tarafından yazılan, Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye adını taşıyan eserdir (1888). Bu eser de tarihi, Osmanlılardan, XV. yy. Divan Edebiyatından başlatır.²²

Yöntemlere gelince;

Eğitimin bir bilim olarak kabul edilmesi sonucu, öğretimde yeni yöntem ve tekniklerin uygulama alanına girmesi, Meşrutiyet döneminin önemli bir başarısıdır. Özellikle öğrencilerin derse katılıp kişisel görüşlerini açıklamaları, araştırma, gözlem ve karşılaştırma yapmaya yönlendirilmeleri bu dönem eğitiminin yenilikleridir.

“Eğitim ve öğretimde yer yer kitabilik ve ezbercilikten kurutulup “usûl-i tekşifî, tedris-i ayanî” denen, öğrencinin kendisinin araştırıp bulmasına ve gözlemlerine dayanan bir yöntem izlenmeye başlamıştır.”²³

Kırâ’at dersinde, öğrenciden okuduğu birbirine konu bakımından zıt metinlerdeki ana fikirleri bulup karşılaştırması ve bu fikirlere kişisel yorumlarını katarak zihinsel gelişimini sağlaması hedeflenir.

21. Yücel, a.g.e., s:179.

22. Akyüz Kenan, Modern Türkiye Edebiyatının Ana Çizgileri, Türkoloji Dergisi, C:II, S:1, Ankara 1965, s:69.

23. Akyüz Yahya, Türk Eğitim Tarihinde Öğretimde Ezbercilik ve Kaynakları, XI. TKongresi, Ankara 1994 s: 11, C:6 s:2261.

“Kırâat kitabında birbirleriyle tezat teşkil eden parçalar bulunacak, bunlardaki fikr-i eshasi talebeye arttırılacak, birbirleriyle mukayese ettirilecek, talebenin şahsiyyet-i fikriyyelerini de bu mukayeselere idhâl edebilmelerine dikkat olunacaktır”²⁴ Felsefî içerikli dize ya da beyitlerdeki ana düşünce ve yardımcı düşüncelerde öğrenciye buldurulur.

Muhakeme ve mukayese yöntemlerinin öğretime girmesinin yanısıra öğrencinin derse etkin biçimde katılması da çağdaş bir öğretim anlayışı olarak değerlendirilebilir.

İfâde-i Meram ve İnşâ dersinde, öğrencilerin eserleri ton ve esasına göre okuyup anlamalarına kendi düşüncelerini de katmalarına özen gösterilir.

İnşâ dersinde mektup türlerinin örnekleri tahtada dilbilgisi kurallarına uygun olarak öğrenciye yazdırılarak bizzat derse katılımı sağlanır.

“Bu derste talebeye mekâtib, hikâyât, tasvire ait vazifeler i'tâ edilecek, bunlar muallim tarafından ibtidâ şifâhen izân olunacak, ba'dehu tahtada bir talebe kaldırılarak tahririn icâd ve tertîbe ait aksâm-ı muhtelifesi” tharri ettirilecek, bu sa'ye bütün talebenin iştirâk etmesi te'min olunacaktır.”²⁵

Takviye-i Hâfıza adlı derste ise okutulan kırâ'at kitabından şairler, daha ileri sınıflarda Divan Edebiyatından seçilen en güzel manzumeler, yeni parçalar ezberlettirilir. Ancak, burada ezber, bir öğretim yöntemi olarak değil, öğrencide estetik zevk ve duygular oluşturmak amacıyla yaptırılır. Bu dönemde ezber devam ederse de yöntem olarak sakıncalarının anlaşılmaya başlanması, öğretime, pedagojik açıdan yaklaşımın bir sonucudur.

“Meşrutiyet döneminde, öğretimde ezbercilik yönteminin olumsuz yönleri daha iyi farkedilmeye başlanmış, uygulamada da ezbercilik kısmen sarsılmıştır.”²⁶

1913 yılında Şerif Paşa zamanında yayımlanan program, sultanîleri, “devre-i ulâ, devre-i sâniye” olmak üzere iki bölümde yapılandırır. Birinci devre dört sınıflı olup Altıncı- Yedinci- Sekizinci-

24. İstanbul Mekteb-i Sultânisi Ders Programı, 1328 (1912) Matbaa-yı Âmire, s:17.

25. A.g.p., s:24.

26. Akyüz, a.g.e., s:2261.

Dokuzuncu seneleri kapsar. İkinci devre ise üç sınıflıdır. Onuncu, Onbirinci ve Onikinci seneleri içine alır, Fünûn ve Ulûm olmak üzere iki şubeye ayrılır. Devre-i Ulâ denilen ilk devrede Lisân-ı Osmanî adı altında Sarf ü Nahiv, Kırâ'at Kitâbet, Ezber ve İnşâd ile Edebiyat, dersleri okutulur. Devre-i Sâniye denilen ikinci devrede de gene Lisân-ı Osmanî adı altında Edebiyat, Kırâ'at-ı Edebiyye, Kitâbet, Tarih-i Edebiyyât, Tenkîdât-ı Edebiyye dersleri yer alır.

Ders	Altıncı Sene	Yedinci Sene	Sekizinci Sene	Dokuzuncu Sene
Lisân-ı Osmânî	Sarf ü Nahiv – 1 ders Kırâ'at – 1 ders	Sarf ü Nahiv – 1 ders Kırâ'at – 2 ders	Sarf ü Nahiv – 1 ders Kırâ'at – 2 ders	Edebiyat – 2 ders Kırâ'at – 1 ders
	Ezber ve İnşâd – 1 ders Kitâbet – 2 ders	Ezber ve İnşâd – 1 ders Kitâbet – 1 ders	Kitâbet – 1 ders	Kitâbet – 1 ders
	5	5	4	4

Devre-i Sâniye

Derslerin müddetleri birer saattir.

Ulûm ve Fünûn	Onuncu Sene		Onbirinci Sene		Onikinci Sene	
	Fünûn	Edebiyat	Fünûn	Edebiyat	Fünûn	Edebiyat
Lisân-ı Osmânî	Edebiyat (2 ders) Kırâ'at-ı Edebiyye (1 ders) Kitâbet (1 ders)		Tarih-i Edebiyyât – (1 ders) Kırâ'at-ı Edebiyye (1 ders) Kitâbet (1 ders)		Tarih-i Edebiyyât.(2 ders) Kitâbet – (1 ders)	Tarih-i Edebiyyât (2 ders) Kitâbet (1 ders) * Kırâ'at-ı Edebiyye (1 ders) * Tenkîdât-ı Edebiyye (1 ders)
	4		3		3	5

* Kırâ'at-ı Edebiyye ile Tenkîdât-ı Edebiyye dersleri 12. sınıfın sadece Edebiyat şubelerinde birer saat okutulur.

1913 Programında birinci devrede okutulan dersler ve içerikleri şöyledir:

Sarf ü Nahiv: Türkçe hakkında kısa bilgi, sarf ve nahvin tanımı, amacı, kelime, hece, harfler ve çeşitli (sesli-sessiz; hafif-sakil) ahenk kuralları, ekler ve ahenge göre aldığı ses şekilleri, Türkçe, Arapça ve Farsçada imlâ kuralları, harekeler, Arapça-Farsça kelimelerde med harfleri, bunların Türkçe seslilerden farkları. Şedde, cezm, tenvin.

Kelime taksii (isim, sıfat, zamir, fiil, edhat, zarflar) tanınması, çeşitleri ve kullanım biçimleri.

İsim ve sıfat tamlamaları. Türkçe, Arapça ve Farsça'da kuralları, anlamları ve kullanım yerleri.

Masdarlar (Arapça, Türkçe ve Farsça'da), isim ve sıfatlardan mastar oluşturma, besit ve birleşik masdarlar, masdar çeşitleri.

Fiiller; fiil, fâil, mef'ûl, gövde, yardımcı fiiller, fillerde zaman, şahıs, kemiyet; sıygalar, geçişli-geçişsiz fiiller, çatılarına göre (dönüşlülük, işteş) olumlu-olumsuz, soru ve emir şekilleri ile kullanımları.

Basit ve birleşik fiiller ve çekimleri (hikâyet, şart) kuralları ve kullanım şekilleri

Sıla sıygaları (mâzi, hâl, istikbâl) çekimleri ve anlamları, edat sıygaları, zarflar ve ünlemler.

Türkçe'de kullanılan Arapça ve Farsça kelime ve vezinler, ekler, türemiş isim ve sıfatlar.

Cümle bilgisi. Cümle ve çeşitleri (isim ve fiil); cümlede ögeler (özne, tümleç, yüklem), iki hükümlü cümleler, önermeler, uygulamalar.

Görülüyor ki ilk üç yıl gramer dersi ağırlıklı olarak okutulmaktadır. Türkçe kadar Arapça ve Farsça dil kurallarına da önem verilmektedir. Programda özellikle Arapça ve Farsça isim ve sıfat tamlamaları ile türemiş kelimelerin üzerinde durulması istenir.

“İhtar: En ziyade izâfetler, terkiib-i tavsifler, Arabî ve Fârisî ism-i fâ'iller, ism-i mef'üller hususunda talebenin meleke kesb et-

mesine dikkat edilecek ve diğer kısımların tatbikatıyla ve bilhassa iştikâke ait temrînât ile iştigâl edilecektir".²⁷

Kırâ'at dersinde okutulacak kitap ahlâkî ve tarihî parçaların ayanısına edebî ve millî fıkraları da içerecektir. "okutturulacak kitap en ziyade ahlâkî, tarihî, edebî, millî fıkraları hâvi olacak."²⁸ İçerik açısından dil ve yazım kurallarına uygun ve sağlam olacaktır. Bu dersin iki amacı vardır: Birincisi öğrencinin zihinsel gelişim sürecini sağlamak, ikincisi Türkçe'de kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerin anlamlarını, kullanım yerlerini, köklerini, eşanlamlılarını vererek öğrencinin sözcük dağarcığını genişletmektir.

Bu programda, daha önceki okuma kitaplarında geçen ahlâkî, tarihî, fennî hikâye ve fıkralara "edebî ve millî" değeri olan parçaların eklenmesi, II. Meşrutiyetin getirdiği geniş ve özgür düşüncenin etkisiyledir. Bu gelişmede, hiç kuşkusuz Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp ve Ali Cânîp ile aydınların 1911'de Selânik'te çıkardıkları Genç kalemler dergisindeki "millî ruhu ve bilinci" uyandırmaya yönelik yazılarının²⁹ da önemli payı vardır.

Genç Kalemlerin kapatılmasından sonra, Türk Derneği, Türk Yurdu, Türk Ocağı, Bilgi, Halka Doğru Millî Tetebbular, Yeni Mecmua gibi millî bilinci oluşturup geliştirmeyi amaçlayan dergiler çıkar.

Mehmet Emin, Ziya Gökalp, Ali Canip, Ömer Seyfettin, Faruk Nafiz gibi dönemin ünlü şair ve yazarlarının yazı, şiir, inceleme, hikâyeler yazdıkları bu dergiler, yayım ve kültür hayatında Türklük ve millilik adına önemli hizmetler yaparlar.

"Bütün bu dergilerde milliyetçilik meselesinin fikir ve şuuru işlenmiş, bunlarla dilde ve edebiyatta tam bir millîleşme başarılmıştır."³⁰

Ayrıca, II. Meşrutiyet devri edebiyatçılarının yetiştirmek istedikleri "ahlâkî, medenî ve millî özellikleri"³¹ olan yeni insan tipinin

27. Mekâtib-i Sultanîyenin İbtidaiyye ve Tâliyye Ders Programları, Matbaa-yı Âmire, İstanbul 1329 (1913), s:89

28. A.g.p., s:90.

29. Kavcar Cahit, II. Meşrutiyet Devrinde ve Eğitim. Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay:41, Ankara, 1974, s:40.

30. Kavcar, a.g.e, s:41-42.

31. Kavcar, a.g.e., s:253.

oluşmasında Tevfik Fikret ile Mehmet Âkif'in yadsınamayacak katkıları olmuştur.

II. Meşrutiyet döneminin eğitim ve öğretim etkinlikleriyle bizzat uğraşmış büyük şairi Tevfik Fikret, "Yeni Mektep projesi"³² gibi eğitim uygulamaları dışında eserleriyle özellikle şiirleriyle de eğitime büyük hizmetlerde bulunmuştur.

"Yeni Türk Edebiyatı'mızın en önde gelen şairlerinden olan T. Fikret, ileri düşüncelerini ve yenilikçiliğini, edebî çalışma ve hizmetlerinde olduğu kadar, eğitim ve öğretim alanında da göstermiş olan değerli bir öğretmen şairdir."³³

Öğretim programlarına alınan, devrin "siyasî, toplumsal ve ahlâkî bozukluklarını büyük bir kudretle aksettirdiği" Sis ile "çok kötümser psikolojiden kurtulup çok iyimser fakat ihtiyatlı bir psikolojiye geçişin ifadesi"³⁴ olan Rücû' manzumesi dışında, Halûk'un Defteri adlı şiir kitabındaki Ferda ve Promete şiirlerinde gençlere hitap eder. "Vatanın çok gayretli insanların omuzları üzerinde yükseleceğini" belirten şair, gençleri çağdaş uygarlığa ulaşma konusunda harekete geçiri:

"Uğraş, didin, düşün, ara, bul, koş, atıl, bağır;

Durmak zamanı geçti, çalışmak zamanıdır!"

"Gençler bütün ümmid-i vatan şimdi sizdedir" dediği gençlerden, ileri batı ülkeleriyle aralarındaki medeniyet farkını düşünmelerini ister.

"..... dâima düşün

Onlar niçin semâda, niçin de çukurdayım?"

Onlara aydınlık gelecek ve yükselme ülküsü uğruna her sabah mücadele veren mitoloji kahramanı Promete'yi örnek gösterir.

"Gör dâima önünde esâtir-i evvelîn

32. Kavcar, a.g.e., s:59-65; Akyüz Kenan, Tevfik Fikret, Dil ve Tarih-Cografya Fak. Yay: 56, Ankara 1947, s:287-295.

33. Kavcar, a.g.e., s:57.

34. Akyüz Kenan, Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri Türkoloji Dergisi, C:II, S:1, Dil ve Tarih-Coğ. Fak. Yay. Ankara 1965, s:80.

Gökten dehâ-yı nârı çalan kahramânını". (Promete)

Medeniyeti alamayan toplumların çökeceği konusunda gençleri uyarmaktan da geri kalmaz.

"Yükselmeyen düşer: Ya terâkki ya inhitât-!" (Ferdâ)

II. Meşrutiyet döneminde gençliğe, model olarak Asım tipini oluşturan Mehmet Âkif onu, Avrupa'nın bilim ve teknolojisini almakla görevlendirir.

"Bu cihetten, hani hiç yılmasın oğlum gözünüz,
Sade Garbın, yalnız ilmine dönsün yüzünüz.
O çocuklarla beraber, gece gündüz didinin,
Giden üçyüz senelik ilmi tez elden edinin.

(Safahat, VI. Kitap: s.442).

Cenge Giderken, Bırak Beni Haykırayım, Anadolu, Kesildi mi Ellerin adlı şiirleri, öğretim programlarına giren Mehmet Emin, Türkçülük ülküsünün yanı sıra, Anadolu insanın" psikolojik ve toplumsal ıstıraplarını dile getirmiştir.

Parçalanmakta olan Osmanlı Devletinde Türklük için mücadele veren Ziya Gökalp "okul edebiyatına da çok hizmet etmiş ve fikirlerinin geniş çevrelerde kolayca yerleşmesini sağlamıştır."³⁵ Türkçülüğü tarih, kültür ve medeniyet zeminine oturtan Ziya Gökalp şiir ve makalelerinde Türk ülküsünü benimsetip yükseltmeye çalışır. Özellikle Yeni Hayat adlı şiir kitabındaki şiirleriyle.

Kozmopolit Osmanlılık hareketi karşısında, Z. Gökalp ve M. Emin ile birlikte Türkçülük ve milliyetçilik mücadelesi veren Ömer Seyfettin de bu yüce ülküyü eserlerinde savunmuştur.

Kabataş Lisesinde Edebiyat öğretmenliği yapan Ömer Seyfettin, Türklük Mefkûresi başlıklı az bilinen kitapçığında öğrencilere, Türkçülük ve Türklük ülküsüyle ilgili olarak şu uyarılarda bulunur:

"Elinizde bir çok kitaplar var. Onları okuyor, faydalı şeyler öğreniyorsunuz. Lâkin bu kitaplar, Türk milletinin uyduğu zamanlarda yazıldığı için size mefkûre (ulusal emel, ülkü)nin ne olduğunu

35. Kavcar Cahit, a.g.e., s:258.

öğretemez... Türklük nedir, Türkçülüğün maksadı, istikbâli (geleceği) nedir? Bunlardan haberiniz olmaz. İşte bu küçük kitap size o âlî (yüce) ve mukaddes (kutsal) şeyin büyüklüğünü tarif edecek.

Türklerde öncelikle millî edebiyatın, güzel sanatların, fenlerin, ticaret ve iktisatın gelişmesi gereklidir. Sonra canlanan ve zenginleşen millet, mefkûresini kendisi duyar, bulur. O mefkûre şudur: Büyük milletler gibi terakki etmek, kan ve din kardeşlerini sırasıyla esirlikten kurtarmak, Türk adını tarihte tekrar parlatıp Türklükle beraber Müslümanlığa da eski önemini verdirmek".³⁶

Efruz Bey romanında, eğitim sistemini kökten değiştirmeyi amaçlayan ve pedagoğuğa özenen yarı aydınları mizah yollu eleştiren Ömer Seyfettin yazdığı tarihî, millî ve ahlâkî hikâyeleriyle ders kitaplarına girer (Açık Hava Mektebi).

Kırâ'at dersinde, sınıf düzeyi yükseldikçe edebî ve fikir değeri daha yüksek eserler okutulur. Eski ve yeni edebiyat eserlerinden seçilmiş parçalar, yazar hakkında bilgi, eserin temel özellikleri (güzellikleri ve noksanlıkları) üzerinde tahliller yaptırılır, şiirler ezberlettirilir. Son sene Divan Edebiyatından nesir örnekleri okutturulur ve yazarları hakkında bilgi verilir. Kırâ'at kitabı, III. Selim'den başlayarak dönemin padişahına kadar olan sürede yaşamış şair, yazar ve tarihçilerin eserlerinden seçilecek parçaları içerir.

Kitâbet dersinde, öğrenci gözlemlerine dayalı, sınırı öğretmen tarafından çizilen basit konulara ilişkin hikâyeler, aile mektupları yazdırılır. Yazı sanatı ve kuralları hakkında (yaratma, düzenleme, tarz ve yazma çeşitleri) bilgi verilir. Hikâyenin temel özellikleri (açıklık, sadelik, tecessüs (merak), zevk alma, gerçeğe uygunluk), mektup yazma kuralları ve örnekleri işlenir.

Daha ileri sınıflarda ise çeşitli konular hakkında görüş bildirme kuralları öğretilir, özellikle edebî ve felsefî konulu makaleler yazdırılır.

Ezber ve İnsâd dersinde edebî eser, ton ve vurgu esasına göre kuralıyla okutulur. Manzumeler okuma kurallarına göre okutulurken anlamları da iyice kavratılır. Telâffuz hataları ve hitâbet hakkında açıklama yapılır.

36. Akyüz Yahya, Türk Eğitimi Tarihi, Kültür Koleji Yay:4., İstanbul 1994, s:272.

Kırâ't kitabında bulunan şiirler ile dışarıdan getirilenler seçilerek ezberlettirilir. Şairlerin biyografileri hakkında kısa bilgi verilir.

Edebiyat dersinde temel edebî bilgiler (nazım, nesir, vezin ve çeşitleri), üslûp ve çeşitleri, mecazlar, söz ve anlam sanatları işlenir.

Devre-i Sâniye denilen ikinci devrede Edebiyat dersi ağırlıklı olarak okutulur. Ve tüm sınıflarda, 1912 programının aynısı uygulanır. Yalnız ilk kez okutulan Kırâ't-ı edebiyeye ve Tenkîdât-ı Edebiyye dersleri, 1913 sultanî programın bir yeniliğidir.

Sadece Edebiyat şubeleri programına alınan Kırâ't-ı Edebiyye'de Edebiyat dersinde işlenen konuların her birine örnek olacak manzum ve mensûr eserlerden seçmeler okutulur. Edebiyat Tarihi dersinde yer alan yazarların eserlerinden okutulan parçalar üzerinde görüş ve incelemeler yaptırılarak öğrenciye geniş bakış açıları kazandırılır.

Genel sadece Edebiyat şubelerinde okutulan Tenkîdât-ı Edebiyye derslerinde edebiyat ve dille ilgili meseleler, eser kritiklerine yönelik konular üzerinde muhakeme yapılır, varılan sonuçlar yazıya aktarılmak suretiyle konunun pekiştirilmesi sağlanır. Amaç, öğrencide tenkit kavramını oluşturmaktır.

Tanzimat döneminde edebî tür olarak Türk Edebiyatına giren tenkit, Edebiyat-ı Cedide döneminde edebî haysiyet kazanarak batılı anlayış ve bilimsel metotlarla incelenir. Öğretim programlarına da edebiyat ve sanat tenkidi, polemik örnekleri olarak yansıtılır. Bunda, batının özellikle Fransız eleştiricilerinin-Emile Faguet, Jules Lemaitre, Poul Bourget, Anatol France, Hyppolyte Taine, Ernest Lavisse, Gustave Flaubert, Gabriel Monod gibi - etkisi büyüktür.

Kitâbet dersinde, edebî tenkitler, manzum veya mensur edebî eserin eleştirisi, özellikleri, vasıflandırma ve tasvir, çıplak gözlem örnekleri ve uygulamaları işlenir.

Hitâbet ve okuma sanatı; nutuk ve kuralları, çeşitli örnekler üzerindeki uygulamalar, okumayla ilgili alıştırmalar bu dersin içeriğini zenginleştirir.

Tasvir türleri (şahsî ve genel tasvirler) ve kuralları ile örnek uygulamalar, 1912 program içeriğinden farklılık gösterir. Kitâbet dersi, edebî türler ve örnekleri üzerinde yoğunlaşır.

1913 programı, edebî tür çeşitlemeleri (tenkit, hitâbet, mektup) ve konu açılımları (sanat, estetik, edebiyat ve dil polemikleri) ile zengin bir içeriğe sahiptir. Bu açılımlarda 1912 programın yönlendirici etkisinin olduğu bir gerçektir.

Yöntemlere gelince, Sarf ü Nahiv dersinde Arapça ve Farsça dil kuralları, özellikle kelime kökleri için bol bol alıştırma yaptırılır. Dil kuralları “temrînat-ı şifâhiyye ve tehrîriyye” denilen sözlü ve yazılı alıştırmalarla öğretilir.

Kırâ’at dersinde okutulan metinlerdeki ana düşünceler öğrenciye buldurularak birbirleriyle mukayese ettirilir; böylece öğrencinin zihinsel gelişiminin sağlanması hedeflenir.

Başlıbaşına bir ders olarak okutulan Ezber ve İnşâd’da manzumelerin usulüne uygun okutulup ezberlettirilmesi, anlamlarının da anlaşılması esas alınır.

Kitâbet dersinde büyük ölçüde öğrenci gözlemlerine dayandırılan, sınırı öğretmen tarafından çizilen basit konular dilbilgisi kurallarına uygun olarak yazdırılır. Daha ileri sınıflarda, edebî eserin eleştirisi, canlı tasvir ve gözlemler, hitâbet sanatıyla ilgili örnekler nutuk usulüne uygun olarak kaleme aldırılır.

Ödev de etkin bir öğretim yoludur. Öğretmen tarafından sınıf dışında yapılan düzeltmeler, öğrenciye mutlaka duyurulur. Her öğrenci, hangi konuda ne çeşit hata yaptığını anlar. Öğrencilerin hatalarının kendilerine ve diğer öğrencilere düzeltilmesi ise öğretimde yeni bir uygulamadır.

“Vazifelerin tashîhâtı sınıf hâricinde yapılmakla beraber her şâkirdin hatalarının nev’i ve tarz-ı izâlesi kendisine ve umûma irâ’e olunacak, hatta mümkün olduğu kadar herkesin vazifesindeki hata yalnız irâ’e ile iktifâ olunmayarak kendisine ve diğerlerine tashih ettirilecektir.”³⁷

Edebiyat dersinde de okutulan eser hakkında “mütalâa ve tetkik” yaptırılır. Şair ve yazar hakkında kısa bilgi verilir.

37. 1913 programı, s:60.

Ayrıca edebiyat şubelerinde okutulan Tenkidât-ı Edebiyye dersinde, edebiyat ve dille ilgili meseleler, eser eleştirisine yönelik sohbetler yapılır, konuyla ilgili muhakeme ve sonuçları yazılı ödev olarak verilir.

Eğitimle bizzat ilgilenen ve Galatasaray Lisesinde edebiyat öğretmeni yapan Tefik Fikret, öğrencileri hayata hazırlamak için yeni yöntem ve tekniklere başvurur. Öğrenci merkezli uygulamalar başlatır.

“Edebiyat derslerini de pratik bir hâle getirmek üzere, yapılması Fikret için o kadar yorgunluğa ve üzüntüye mal olmuş olan, okulun büyük Konferans Salonunda ve belli saatlerde öğrenciler tarafından konuşmalar yapılır, temsiller verilir; çocuklar serbest konuşmaya, bir topluluk önünde düşüncelerini anlatmaya ve müdafaa etmeye alıştırdı. Edebiyat derslerinin hayatta sağlayabileceği en büyük faydalardan biri de muhakkak ki buydu. Öğrencilere, düşünüş ve duyularını yazı hâlinde ifade edebilmeleri imkânını verebilmek için de “Tirâje” adında bir okul dergisi çıkarılır, Edebiyat derslerinde başarı gösterenlerin yazıları bu dergide yayımlanır, güzel ve düzgün yazı yazmak merakı desteklenirdi.”³⁸

Edebiyat, dil ve yazı öğretiminde, öğrencinin gözlem ve araştırmaya yönlendirilmesi, konuları yaparak, yaşayarak öğrenmeye çalışması, derse aktif biçimde katılarak okuduğu edebî eser hakkında görüş belirtip tenkitlere katılması, dönemin uygulamaya dönük eğitim anlayışının bir sonucudur. Bu konuda isim yapmış eğitimcilerin, ezberin kaynağında öğretmeni gören ve ona çağdaş öğretim yöntem ve teknikleri tanıtan, araştırma ve inceleme yazılarının itici bir gücü olduğu muhakkaktır.

“Ezberciliğin kaynağı öğretmenlerdir.” diyen dönemin tanınmış eğitimcisi Satı Bey, “Ezberciliğin zararlı olduğu kanaati öğretmenler arasında henüz yeter derecede yayılmamıştır.”³⁹ görüşündedir. “Ezberciliğin en önemli sebebi öğretmenlerdir; çoğu öğretmenler öğretmenin ne demek olduğunu bilmiyorlar. Öğretmenler, ezberciliğin farkına vardıkları andan itibaren bunu önleme-

38. Akyüz Kenan, Tefik Fikret, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay:56, Ankara 1947, s:296.

39. Sâtu Bey, Tedrisât Mecmuası, 15 Nisan 1327 (1911), s:1, No:12.

ye çalışmalıdırlar. Bu da ancak bir “usûl-ı tadrîs” takip etmekle mümkündür.”⁴⁰

Ezberciliğin ancak belli bir öğretim yöntemiyle ortadan kalkabileceğini öne süren Sâtu Bey bunun için de “usûl-ı istikrâ ve tekşif”⁴¹ (tümevarım ve gözlem) yöntemlerinin kullanılmasını önermektedir.

Kilisli Muallim Rifat Bilge de ezberciliğin asıl nedeni olarak öğretmenlerin “eski defterlerini” gösterir.

“Mekteplerde, öğretmenlerin önünden o eski püskü yıllanmış defterlerin kaldırıldığı gün, Meclis-i Mebusân’ın (17 Aralık 1908’de) açılışı gibi, millî tarihimizde pek mutlu bir yükseliş ve gelişme dönemi açılacaktır.”⁴²

Araştırıp sorgulamaktan çok, verileni ezberleyen sadece terbiyeli çocuklar yetiştirme amacıyla olan öğretmenleri, Meşrutiyetin ünlü eğitimcisi Baltacıoğlu da eleştirir:

“Onlar için bilgili ve terbiyeli bir öğrenci ‘dersini ezberleyen ve uslu oturan’dır. Uslu ve hafızası kuvvetli adamlar yetiştirmek. İşte bizde eğitim ve öğretimin en yüksek gayesi.”⁴³

Öğretmenlerin felsefe, estetik bir psikoloji bilgilerinin eterli olmaması, 1913 programının uygulanmasını zorlaştırır. Özellikle, 1912 programına da alınan sanat ve estetikle ilgili kavramların öğrencilere yeterince anlatılıp hissettirilmediği gerçeği, onları bu kavramları sadece ezberlemeye yöneltir.

“Onuncu sınıfta “hüsn”, fikirde hüsn, tabiatta hüsn, san’atta hüsn; tabiat-ı hüsn, gaye-i sanat, taksim-i san’at, sanayi’-i taklidiyye ve gayr-ı taklidiyye, natüralizm, realizm meslekleri, muhayyile-i mübdia’, avâmil-i selâse, hasâ’is-i esâsiyye gibi güç, çocuklara nispetle tekâmülsüz ağır şeyleri ezberlemeye, anlamadan geçmeye hatta biraz da mütesallif yetişmeye mahkûm eyledi.”⁴⁴

40. Sâtu Bey, Kiraz Ağacı, Terbiye 4, 1330 s:145-146.

41. Sâtu Bey, Tedrisât-ı Tâliyede İstikrâ ve Tekşif, Terbiye 3, 1330, s:92/140.

42. Akyüz Yahya, Türk Eğitim Tarihinde Ezbercilik ve Kaynakları, XI. Türk tarih Kongresi, C: S:2, Ankara 1994, s:2265-2266.

43. Baltacıoğlu İsmail Hakkı, Talim ve Terbiyede İnkılâp, İstanbul 1927, s:196.

44. Şevket Süleyman. Türkçe-Edebiyat Programları Hakkında, Muallimler Mecmuası, 22 Eylül 1922, S:1, s:1.

II. Meşrutiyete kadar kızlar için orta ve yüksek öğrenim veren öğretim kurumları yoktu. Eksikliği duyulan bu kurumlar, Meşrutiyetin ilânından sonra açılmaya başlar. 1911 Aksaray yangınında kül olan Kız Öğretmen Okulundan sonra aynı kadroyla Kız İdâdîsi kurulur (1913). 1913-1914 öğretim yılında da sultanîyeye çevrilen okulun öğretim süresi, beş yıllık ilkokul üzerine beş yıl da orta öğretim üzere toplam on yıl olarak belirlenir. Yapısında devre taksimi de yoktur. Yalnız İstanbul'da açılabilen- vilâyetlerde kızlara özgü liseler Cumhuriyet döneminde açılabilmiştir.- on yıllık İnâs Sultanîleri, kızlara da erkeklere denk bir eğitim vermeyi, onları yüksek öğretime hazırlamayı amaç edinir.

“Meşrutiyet devri, Sultanî mektepleri konusunda memlekete yeni tip bir müessese daha getirmiştir ki o da Erkek Liselerinden farklı bir bünye içinde teşkilâtlandırılmış bulunan ve devre bölüntüsü olmayan on yıllık “İnâs Sultanî”leridir. Kızlar için de erkeklere denk bir orta öğretim sağlamak ve onlara yüksek öğretim kurumlarının kapılarını açmak düşünce ve isteklerinin ilk ciddi belirtileri Meşrutiyetin ilânıyla başlamış.”⁴⁵

İnâs sultanîlerinin Lisân-ı Osmânî adıyla geçen Türkçe ve Edebiyat ders programları, erkek sultanîleriyle aynıdır.

Ders	Altıncı Sene	Yedinci Sene	Sekizinci Sene	Dokuzuncu Sene	Onuncu Sene
Lisân-ı Osmânî	Sarf ü Nahiv (1 ders) Kırâ'at (1 ders) Ezber ve İnşâd (1 ders) Kitâbet (2 ders)	Sarf ü Nahiv (1 ders) Kırâ'at (2 ders) Ezber ve İnşâd (1 ders) Kitâbet (1 ders)	Sarf ü Nahiv (1 ders) Kırâ'at (2 ders) Kitâbet (1 ders)	Edebiyat (2 ders) Kitâbet (1 ders)	Edebiyat (2 ders) Kitâbet (1 ders)
Toplam	5	5	4	3	3

45. Unat, Fâik Reşit. Türk eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış, MEB Basımevi, Ankara 1964, s:48.

Not- Dokuzuncu ve onuncu sınıflarda erkek sultanîlerinden farklı olarak Kırâ'at dersleri okutulmamaktadır. Ayrıca Tarih-i Edebiyyat ve Tenkîdât-ı Edebiyyat dersleri de kız sultanîlerinin programına alınmamıştır.

1915'te yayımlanan programda yeni bir atılım gözlenmemektedir. 1913 programının bir tekrarıdır. Sadece, Lisân-ı Osmanî adı altında okutulan Türkçe dersinde sınıflar arasında içeriği aynen korunaer yapılmıştır. Sarf ü Nahiv dersinin Devre-i Ulâ kısmında 7. sene okutulan İsim-Sıfat ve Zamir konusu, bu programda 6. sınıfa çekilmiş, ayrıca Masdarlar bölümü eklenmiştir. Gene, 1913 programında 8. sınıfta okutulan Fiiller, Bağlaçlar, Edatlar ve Ünlemler konusu 1915 programında 7. sınıfa alınmış ve bu sınıf programına ayrıca Fesahat Kuralları, Teşbih, Suver-i Beyân ve İfâde, Tahvilât ile Cümle Bilgisi eklenmiştir.

Usûl-ı Tahrîr, 1913 programının 9. sınıfında Edebiyat dersinin içinde Üslûp bahsinde verilirken, 1915 programında 8. sınıfa alınmış, usûl-tahrir ait edebî kurallar ve tahrir türleri de eklenerek başlıbaşına bir ders olmuştur.

“Usûl-ı Tahrir: Ta’rifi-vesâyâ-yı umûmiyye-i tahrir-Esâset-i tahrir: İcâd, tertib, edâ, evsâf-ı tahrîr: [1] Sıhhat: Ta’rifi, muhalefet-i kıyâsî- [2] Vuzûh: Ta’rifi, za’f-ı te’lîf, ta’kîd-i lâfzî, ta’kîd-i ma’nevî- [3] Münakkahiyet: Ta’rifi, itnâb ü iksâr, icâd ve envâ’-ı [4] Tabîyet: Ta’rifi, garâbe, şîveye mugayyeret. [5] Asâlet: Ta’rifi. hasâset, hasâsetin makbul olup olmadığı, mevâki’i- [6] Selâset-i incisâm: ta’rifleri, tenâfur-i hurûf ve kelimât-

Envâ’-ı Tahrîr: Resmî ve gayr-ı resmî yazılar ve vahdet-i asliyeleri, üslûb-ı resmî hakkında ma’lûmat-ı muhtasara ve temrînât, gayr-ı resmî yazıların envâ’ı hakkında ma’lûmât-ı muhtasara”⁴⁶

9. sınıfta okutulan Kavâ'id-i Edebiyye dersinin programı ise, Üslûp ve Çeşitleri, Turuk-ı Beyân ve Sanâyi’-i Lâfziyye konularından oluşmuştur.

“Kavâ'id-i Edebiyye: Edebiyat kelimesinin ma’nâ-yı muhtelifesi, edebiyatın ta’rifi, ulûm arasındaki mevkiî.

Üslûb: Ta’rifi, ehemmiyeti, tenevvü’ü; şahsa, zamana, akvâma, mevzû’a, gayeye nazaran tahavvülâtı-meziyyât-ı umumiyyesi: [1]

46. Mekâtib-i Sultaniye Ders Programı, Matbaa-yı Âmire, 1331 (12915) İstanbul, s:79.

Muvafakat-ı üslûp, [2] Mümtâziyet-i üslûb ve edeb-i kelâm, [3] Ahenk-i selâset: Ahenk-i umumî, ahenk-i tasvirî ve ahenk-i taklidî-Üslûbun taksimi: Sade, müzeyyen ve âli; bu taksimin adem-i kat'iyyeti.

Turuk-ı Beyân: Hakikât ve mecaz, kinâye-teşbih ve envâ'-ı isti'âre ve aksâmı-mecâz-ı mürsel ve alakâları-

Teşhis ve İntâk: Ta'riz ve kinâye- sanâyi'-i sanâyi'i ma'neviyye: mübâlağa- tezâdı ve mukabele- hüsn-i ta'lîl-tevriye ve telmîh-iltifât, nidâ.

İstifhâm: Tekdîr, terdîd, kat', rücû', tederîc, tecâhül-i ârif, leff ü neşr.

Sanâyi'-i Lâfziyye: Mahiyeti, aksâmı, tenâsüb, îhâm, îhâm-ı tenâsüb îhâm-ı tezâd müşâkale, aks, cinâs ve envâ', seci' ve tersi', iktibâs ve tazmîn, tarih ve envâ', telmîh.⁴⁷

Edebiyat programının içeriğinde ise bir değişiklik yoktur. 1913 programı, Devre-i Sâniyenin Edebiyat bölümünde aynen tekrarlanmıştır.

1915 programındaki Lisân-ı Osmânî dersleri, aşağıdaki cetvelde bölümlenen adlarıyla gösterilmiştir:

1331/1915 Mekâtib-i Sultâniye Devre-i Ulâ Müfredâtı Sunûf-ı Tâliye Ders Cetveli.⁴⁸

Ulûm ve Fünûn	Altıncı Sene	Yedinci Sene	Sekizinci Sene	Dokuzuncu Sene
Lisân-ı Osmânî	Sarf ü Nahiv - (2 ders)	Sarf ü Nahiv - (2 ders)	Ustûl-i Tahrir ve Mümâresât - (2 ders)	Kavâ'id-i Edebiyye (1 ders)
	Kırâ'at - (2 ders)	Kırâ'at - (2 ders)	Kırâ'at ve İnşâd (1 ders)	Kırâ'at ve Tahlil-i Edebî - (2 ders)
	Ezber ve İnşâd ile Tahrir - (1 ders)	Ezber ve İnşâd ile Tahrir - (1 ders)	Kitâbet- (1 ders)	Tahrir- (1 ders)
	5	5	4	4

İhtâr: Derslerin müddetleri birer saattir.

47. A.g.p., s:80-81.

48. A.g.p., s:76-80.

1915 yılında çıkarılan Edebiyat programının muaddel suretinde, sınıf düzeyinde içerikli ilgili değişiklikler yapılır. 10. sınıf Edebiyatında okutulan “Âsâr-ı Edebiyyâtın Şeklen Takimi” bölümü, muaddel programda “Kavâ'id-i Edebiyye” adı altında 9. sınıfa alınır.

1915 programı 10. sınıf Edebiyatında “şiiir”in tarihî gelişimi üzerinde kısaca durulurken, muaddel programda “şiiir” bölümüne daha ayrıntılı yer verilir.

“Şiiir: Ta'rifi, kudema ve müceddidine göre ma'nâsı, nazm ile farkı, şiiirin menşe'î, edvâr-ı ibtidâ'iyedeki hâli, cem'iyette ilk âsâr-ı edebiyyenin sûret-i zuhûru, efsâneler, şarkılar, masallar, hamâsiyyât, mahiyet-i umûmiyye ve içtimâ'iyeleri, medeniyetle edebiyatın münâsebâtı, şiiirin sûret-i tekâmülü, şiiirin zihinde teşekkülü, avâmili, tabiatın ve şahsiyetin te'sirleri. Bir eser-i edebînin tahlîl-i dâhilî ve hâricîsi, şiiirin tebliği ve vesâ'it-i beyânı, şiiirin te'sîrât-ı içtimâ'iyesi.

Tenkid: envâ'ı, tekâmülü, şekl-i hâzırı.

Neşâ'id: Mahiyeti, envâ'ı, neşâ'id-i tabiiyye, âşıkâne, vataniyye ve diniyye, tekâmülleri, eşkâl-i hhazırası.

Âliyât: Hikemî ve fikrî şiiirler, makale ve tarih, tarih, envâ-ı edebiyye ve bunların yek diğerine tedâhülü, envâ'-ı muhtelif-i edebiyyenin tekâmülü.”⁴⁹

1915 programından 11. sınıf Edebiyat Tarihi dersinin Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâhiyye bölümündeki şairlere, muaddel programda eklemeler yapılmıştır. Şeyh Eyvân-ı Şirâzî, Nesimî, Yazıcızâdeler, Sultan Murâd-ı Sâni, Hamdi, Yavuz Sultan Selim, Âhî, Zer'îzâde Atâyî, Na'îma.

12. sınıfta okutulan Damat İbrahim Paşa dönemi de, muaddel programda 11. seneye alınmış, mevcut şairlere Belîğ ve Leylâ Hanım eklenmiştir.

Çıkarılanlar ise, Karaman Beyleri, Garibnâme, Taftazânî, Hürev ü Şîrîn ile ilgili bölümdür.

49. Mekâtib-i Sultâniyye Edebiyat ve Felsefe Programının Sûret-i Muaddilesi, Matbaa-yı Âmire. İstanbul 1331 (1915), s:4-5.

12. sınıf Edebiyat Tarihi dersine de muaddel programla Hersekli Arif Hikmet Bey, Osman Şemseddin Bey, Kâzım Paşa, eşref ile Edebiyat-ı Cedide bölümü (Esasları, Tekâmülâtı, Edebî Şekilleri, Edebî Türleri, Edebiyat Nazariyesi) eklenmiştir.

Bu sınıf için 1915 programında bulunup muaddel programdan çıkarılanlar ise şunlardır: Sâmişâzade Sezaî, Menemenlizâde Tahir, Nigâr Hanım, Fâtıma Aliyye Hanım'dır.

Sultanî teşkilâtı, 1921 yılında İstanbul Hükümeti Maarif Nezareti tarafından değişime uğrar. Sultanîler gene iki devreye ayrılırlar. Devre-i Ulâ denilen ilk devre sekiz seneden; Devre-i Sâniye denilen ikinci devre ise üç seneden oluşur. İki devre arasında da ticaret, ziraat, zanaat gibi mesleğe kısa yoldan atılmak veya ev hanımı yetiştirmek amacıyla oluşturulan bir "sınıf-ı mahsûsa" kurulur. Öğretim süresi erkek ve kız sultanîleri için eşitlenerek, onbir sene olarak belirlenir. Programları da aynıdır.

Dersler	Birinci Sene	İkinci Sene	Üçüncü Sene	Dördüncü Sene	Beşinci Sene	Altıncı Sene	Yedinci * Sene	Sekizinci ** Sene
Lisân-ı Osmanî	Elifba ve Kirâ'at: (20 ders)	Kirâ'at: (10 ders) İmlâ ve İstinsâh: (3 ders)	Kirâ'at: (8 ders) İmlâ: (2 ders) Tahrir: (1 ders)	Kavâ'id: (2 ders) Kirâ'at: (3 ders) İmlâ: (1 ders) Tahrir: (1 ders)	Kavâ'id: (1 ders) Kirâ'at: (2 ders) İmlâ: (1 ders) Tahrir: (2 ders)	Kirâ'at: (2 ders) Tahrir: (1 ders) Kavâ'id: (1 ders)	Kirâ'at: (2 ders) Tahrir: (1 ders) Kavâ'id: (1 ders)	Kirâ'at: (2 ders) Tahrir: (1 ders) Kavâ'id-i Edebiyye: (1 ders)
	20	13	11	7	6	4	4	4

Çizelgeden anlaşılacağı üzere, devre-i Ulâ'nın ilk beş senesinin programı, önceki sultanî teşkilâtının ilkökul programının aynıdır. Ortaokula tekâbül eden 6.7 ve 8. sınıflarda okutulan Kırâ'at (Okuma), Tahrir (Yazı) ile Kavâid (Gramer) ve Kavâ'id-Edebiyye (Edebiyatın temel bilgileri ve kuralları) derslerinin içerikleri, sultanîlerin önceki programlardan pek farklo değildir.

Bu sınıfların okuma kitaplarında bulunması gereken parçaların özellikleri hakkında şu uyarıda bulunulur:

“İhtar: Altıncı, yedinci ve sekizinci senelerde okutulacak (Kırâ'at) kitaplarının münderecâtı, terbiyye-i fikriyye ve hissiyye ile mehâsin-i ahlâkiyye ve secâyâ-yı müstehasse-i millîyye ve insânîyyenin inkişâf ve temerküzüne müteveccih mensûr ve manzûm âsâr-ı ber-güzide ve makâlât-ı müfideden terkîb edecektir. Âsâr-ı mezkûrenin sınıflara göre tertîb ve tevzi'inde üslûb ve mevzû'larının; talebenin lisândaki seviye-i ma'lûmâtı ve kâbiliyet-i fehm ve idrâkiyle mütenâsib bulunmasına dikkat olunacaktır. İntihâb edilecek âsârın, lisân ve edebiyatımızın seyr-i tekâmülünde cumhûr-ı üdebâ nazarında her türlü şevâ'ibden âzâde telâkki edilmiş ve fesâhat ve belâgat itibariyle temeyyüz etmiş en nefis nümûnelerden olması şart-ı esâsidir. Âsâr-ı müntahabenin zîrine muharrirlerinin menşe'i ve meslek-i edebiyyesi hakkında sınıfın seviye-i ma'lûmâtıyla mütenâsib bir icmâl derc olunabilir. Âsâr-ı mezkûrede isti'mâl edilen bazı Arabî ve Fârisî lûgat ve ta'bîrâtın ma'nâlarıyla sûret ve mahall-i isti'mâllerinin, mevzû'u teşkil eden fikr veya hissi-i esâsi hakkında bazı izahatın tezyîli de muvafık olur.”⁵¹

Yukarıdaki paragraftan anlaşılacağı üzere, Devre-i Sâniyye hazırlık yapılan Devre-i Ulâ'daki okuma kitapları; fikir ve duygu eğitime, ahlâk güzelliğine, millî ve insânî duyguların eliştirilip yoğunlaştırılmasına yönelik manzum ve mensur seçkin eserler ile öğrenciye yararlı olan makalelerden oluşacaktır. Sözü edilen nitelikteki eserlerin sınıflara göre düzenlenip dağılımında, anlatım tarzları ile konularının, öğrencinin eserin dilindeki bilgi düzeyi ve anlama-kavrama yeteneğiyle orantılı olmasına dikkat edilecektir. Edebiyat ve dilin gelişim çizgisinde edebiyatçıların nazarında da en seçkin eserlerin okutulması temel şarttır. seçilen eserin altında da yazırının edebî kişiliği hakkında, sınıf seviyesiyle orantılı özet bilgi

51. A.g.p, s:31-32.

verilebilir. Eserlerde geçen Arapça ve Farsça söz ve deyimlerin anlamları, kullanım yerleri, konuyu oluşturan an düşünce ve duygu hakkında da açıklama yapılabilir.

Böylece, Türkçe ve Edebiyat öğretiminde daha sonraki yıllarda da temel koşul sayılabilecek okuma parçalarının edebî ve pedagojik ölçütlerinin altları çizilmiş olur ki 1922 programı bu açıdan önem taşır.

Kız sultanîlerinin okuma kitabına yeni ve eski edebiyattan seçilmiş örneklerden başka aile hayatının mutluluğu ve düzenini işleyen parçaların konması da istenir.

“Kırâ’at kitabına derc edilecek âsâr-ı müntahaba; aile hayatının saadet ve intizâmı nokta-i nazarından hüsn-i te’siri görülecek efkâr ü hissiyât-ı ahlakiyyeyi mutazammın bulunacaktır”.⁵²

Tahrir dersinde ise erkek sultanîlerinde öğrencinin gözlemlerine dayanan, sınırı öğretmen tarafından belirlenen ve açıklanan basit konulu aile mektupları, 7. ve 8. sınıflarda da özel mektuplar, tasvirler, tahkiyeler ve mütâlânameler yazdırılırken, kız sultanîlerinde, kızlara ev ve aile hayatının faziletini, âdâbını, anne şefkâti ve baba himâyesini içeren mektup ve yazılar kaleme aldırılır.

“Tahrir: Aile mektupları, ev hayatının fezâ’ilini musavver makaleler, bir vâlidenin çocuklarına muhtelif ssinlerde yazabileceği hatt-ı hareket ve vesâyâ-yı ahlâkiyye mektupları, şefkat-ı mâderâne ve himâyet-i pederâneyi musavver menâkıb ve hikâyât, aile âdâbına, hüsn-i mu’âşerete müteallik edebî mümâreseler.”⁵³

Bu programda öğretimin pekiştirilmesi için verilen ödev sayılarında belirlenmiştir.

Tahrir dersi için bir senede, 6. sınıfta 20 ödev, 7. sınıfta 18 ödev, 8. sınıfta 15 ödev verilecektir.⁵⁴

Kız ve erkek sultanîlerinin, Devre-i Sâniye denilen ikinci devresi 9. 10. ve 11. sınıflar olmak üzere 3 sınıftan oluşur. Her sınıf da Fünûn ve Edebiyat olmak üzere iki şubeye ayrılır.

52. A.g.p, s:165.

53. A.g.p, s:165.

54. A.g.p, s:165.

1922 programı, içerik açısından, 1915 programının sınıf düzeyinde yapılan küçük değişikliklerle büyük ölçüde aynıdır.

1915 programında, Devre-i Sâniye kısmında yer alan 10. sınıf Edebiyat dersindeki “Âsâr-ı Edebiyyenin Şeklen Taksimi” bölümü, 1922 programında 9. sınıfa çekilir, ders de Kavâ'id-i Edebiyye adını alır, 2 saatlik ders de 1 saate indirilir.

1915 programında 11. sınıfta bir saat okutulan Edebiyat Tarihi dersi, 1922 programında 10. sınıfa çekilir ve 20 saate çıkarılır. İçeriğinde de ufak eklemeler yapılır. Şair ve yazarlar; hayatları, eser adları ve etkileriyle birlikte verilir. Örneğin, Nesîmî ve divanı; Ahmedî, hayatı ve İskendernâmesi, diğer âsârı; Âşık Paşa, Garibnâme ve mevzû'; Şeyhî, hayatı, Hüsrev ü Şîrîn, Harnâme ve diğer eserleri; Yazıcı Mehmet Efendi ve Muhammediye gibi.

Her döneme de o dönemin bilim alanında tanınmış kişileri eklenmiştir. Fatih Döneminde-Ali Kuşçu, Hocazâde Muslihiddin, Molla Hüsrev gibi.

“Türkçe'nin diğer dalı” adlı bölüme de Çağatay Edebiyatından Ali Şîr Nevâî'nin alınması öğretim programı açısından bir yeniliktir.

Nesirde tekâmül, Hamdi ve eserleri, Mihrî'nin divanı, Zâtî ve eserleri, Sultan Cem ve divanı, Fuzûlî'nin hayatı ve evsâf-ı esasiyesi, eserleri, eserlerindeki hususiyetler ve lisânî ile 16. yüzyılın bilim alanında ünlenmiş kişileri, Ebussuud Efendi, Kınalızâde, Taşköprülüler eklenmiştir.

Yahya Bey ve hikâyeleri, eski tezkire yazarları ve tarihçileri; Âşık Çelebi, Kâtip Çelebi ve eserleri, Atâyî ve eserleri, Na'imâ ve tarihi de eklenen konular arasındadır.

1915 programında 12. sınıfta okutulan Edebiyat Tarihi dersi, 1922 programına aynı saat sayısı ile 11. sınıfa çekilmiştir. “Garba Temâyül Alâ'imi” adlı bölüme Nahifi ve âsârı, Enderunlu Vâsîf, hayatı ve divanı, Fâzıl Enderunî, bilimsel alanda da Hacı Abbas Vesim Efendi, Şânizâde Atâullah, Mustafa Behçet ve İshak Efendiler; Teceddüt Edebiyatı bölümüne ise Eski Zevk-i Edebînin Devamı başlığında Nevres Bey, Galip Bey, Avni Bey, Kâzım Bey hayatı ve eserleri eklenmiştir.

Yirmisekiz Mehmet Çelebi, İbrahim Müteferrika, Fuat Paşa, Abdülhalim Memduh, Menemenlizâde Tahir, Beşir Fuad, Nigâr Hanım, Fâtıma Aliyye Hanım, 1922 programından çıkarılmıştır.

Edebiyat Tarihi'yle ilgili olarak, Türk Edebiyatındaki etkilerinden dolayı yeri geldikçe doğu (Arap-Acem) ve batıda Fransız Edebiyatı Tarihinden söz edilmesi, şair ve edebî ekolleri hakkında genel bilgi verilmesi istenir.

“İhtar:

Tarih-i edebiyat derslerinde edebiyatımıza icra ettikleri te'sîrat dolayısıyla münasebet düştükçe şarkta Arap ve Acem, garp-ta bilhassa Fransız Edebiyatı tarihinin hutû-ı umûmiyesinden bahs olunacak, talebede her iki cihete ait meşâhir ile mesâlik-i edebiye hakkında umûmî bir ittılâ' husûlu te'min edilecektir”.⁵⁵

Devre-i Sâniyede Kırâ'at kitaplarında bulunması gereken özellik, burada da geçerlidir. (Bkz: 1922 programı, s: 184).

Yeveya eski edebiyatın seçkin okutulurken “tahlil ve tenkid” anlayışı esas alınır. Edebî tahlil ve tenkid örnekleri de okutulur. Özellikle Kırâ'at, Kavâ'id-i Edebiyye ve Tahrir derslerinde, 9. sınıftan itibaren öğrencilere eleştiri kavramı, önemi ve yöntemleri ile ünlü eleştiricilerin kullandıkları teknikler öğretilmeye başlanır.

“Kırâ'at: Tarih-i edebiyatta görülen üdebâ ve şu'arânın müntahab eserleri, Tahlil ve tenkîd-i edebî”.⁵⁶

“Kırâ'at kitabında intihab edilen âsâr, Devre-i Ulâ kırâ'at dersleri hakkında ihtarda muharrer evsâfı hâiz olacak ve Tarih-i Edebiyatımızın bir manzara-i umûmiyesini irâ'e edecek sûrette tertîb edilmiş bulunacaktır. Tenkid ve tahlillere ehemmiyet verilecektir”.⁵⁷

“Serbest mevzular, hudud ve sahası muayyen mevzular, okunan muharrirlerin eserlerine ait tenkit ve tahliller, tahrîrî ve şifahî münakaşalar. (Sene-i dersiye zarfında lâakal on iki vazife)⁵⁸

Tanzimat döneminde edebiyatımıza giren, Servet-i Fünûn döneminde edebî bir tür olarak değer bulan, batının bilimsel ve objektif mototlarıyla geliştirilen tenkid, bu dönemde Fuat Köprülü, Ali Canip, Ziya Gökalp'le sistematik bir biçimde gelişir.

55. A.g.p, s:188.

56. A.g.p, s:184/186.

57. A.g.p, s: 184.

58. A.g.p, s:186.

“Edebiyatçılar Batıdaki felsefe ve fikir akımlarını yakından takip etmişler, fakat Batıdan aldıkları çağdaş metotları objektif bir şekilde yorumlayarak, tenkit ederek, bize mhsus bir Türk Edebiyatı ve tenkidi yaratabilmişlerdir. Ali Canib’in Max Nordav ve Taine’i tenkidi, Fuat Köprülü’nün Taine’i tenkidi buna misaldir. Durkheim, Gustave Lanson, Alfredd Feuilet’yi okuyan Gökalp da onlara körü körüne bağlı kalmayarak tenkit ve edebiyat meselelerine Türk cemiyetinin problemlerine hür ve bağımsız olarak bakabilmiş, yorumlayabilmiş ve yeni sentezler yaratabilmiştir.”⁵⁹

1922 programında görülen yenilik, yurt dışı Türklerine de yer vermesi, Ali Şîr Nevâî’yi programa almasıdır. Çağatay ve Azerîlerin öğretim programlarına girmesi, millî birlik ve bütünlük açısından gerekli görüldüğü gibi o bölgelerdeki sanat ve edebî gelişmeleri izlemek açısından da gereklidir.

“Şîr Ali Nevaî’nin ilâvesini pek musîb buluruz. Azerbaycan, on dokuzuncu asrın bilhassa ikinci sınıfında Rus harsına maruz kalmıştır, bazı münevverleri bu te’sir içinden millî şuuru hatta edebiyatın yenileşme ihtiyacını daha evvel duymuş görünüyor; Namık Kemâl Bey’den bile fazla bir vukuf ile meselâ tiyatro yazmışlardır, hayatlarında bir intibah görüyor.”

...Biz Azerbaycan’daki ilim ve sanat tezahürâtını izah etmeye muhtacız; hem meselâ Fetih Ali Ahunduf programa idhâl edilen ve zevâtın hele bir kısmı yanında çok kıymetli bir Türk mütefekkir ve sanatkâridir, tarih-i edebiyatımızda millî vahdetin muhafaza edilmesi ilmen de zaruridir.”⁶⁰

Ancak, 1922 programında Halk Edebiyatına yer verilmemesi programın büyük bir eksikliğidir.

“Yeni programda ‘âsâr-ı mektûbe’ye temas ediliyor; halk türkülerine, destanlara, saz şairlerine ait bir kayd yoktur, biz daima resmî sanatkârları göstermekle iktifa etmeyi doğru bulmayız”.⁶¹

Batı Edebiyatının özellikle Fransız Edebiyatı tarihinin okutulması ve doğu edebiyatlarıyla (Arap ve Acem) karşılaştırmalı olarak öğretilmesi⁶² programın olumlu yaklaşımı olmakla birlikte hangi

59. Ercilâsun Bilge. II. Meşrutiyet Devrinde Tenkit, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yay: 146, Ankara 1995., s:285.

60. Şevket Süleyman, Muallimler Mecmuası, 22 Eylül 1922, s%1, s:3.

61. Şevket Süleyman, a.g.m, s:4.

62. A.g.p. s:188.

şair ve yazarların, hangi eserlerinin okutulacağını açıklanmaması kusurlu yönüdür.

SONUÇ

I. Meşrutiyet döneminde, ortaöğretimde köklü değişiklikler kulanîlerde olmuştur. "Sultanî" adı üzerindeki esas gelişmeler, hem de çok hızlı bir şekilde İkinci Meşrutiyetin ilânından sonra oldu".⁶³

"Liseler ancak İkinci Meşrutiyet devrinde 1910-1911 ders yılında kurulabildiğine göre, Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesindeki hükümlere bağlanan lise düşüncesi, ancak kırk yıl sonra o da güçlükler içinde ve bir dereceye kadar gerçekleşebilmiş oluyor."⁶⁴ Çünkü, Meşrutiyetin ilânından sonra, 31 Mart olayı, Trablusgarp ve Balkan Savaşları, Rumeli'deki ayaklanmalar, I. Dünya Savaşı, İttihat ve Terakki'nin- ülkenin kültür ve eğitim meseleleriyle istenilen düzeyde uğraşmasını engellemiştir.

"Meşrutiyet devrinde maarif, orta öğretim bakımından epey değişimler ve çalışmalar görmüş olmakla beraber umumî harp mekteplerinde talebe bırakmamıştı. Bilhassa sultanîlerin ikinci devrelerinde bir, iki talebeli sınıflar vardı. Harbin, genç nesli cephelere çekmesi, daha küçüklerin ekonomik buhran ve sıkıntı dolayısıyla aileleri tarafından tahsile sevk edilememeleri bunda büyük bir âmil olmuştur".⁶⁵

Ülke gerçeklerine dayanan millî eğitim arayışlarının yoğun olduğu II. Meşrutiyet dönemi, birçok yönleriyle

"Lâik ahlâkın temellerinin atılması, sınırlı da olsa karma eğitim, deneyin okul programlarında yer alması, Meşrutiyet devrinin bize bıraktığı olumlu girişimlerdir".⁶⁷

Millî ve lâik eğitim anlayışının yerleşmeye başladığı bu dönemde çıkarılan edebiyat programlarına "edebî eser, sanat eseri ve tenkit" konularının girmesi önemli bir yeniliktir.

63. Ergün, a.g.e, s:226.

64. Ayasbeyoğlu Nevzat, Türk Millî Eğitiminin Tarihçesi, MEB Yayınları, İstanbul 1944, s:234.

65. Yücel, a.g.e, s:18.

66. Ergün, a.g.e, s:405.

67. Başgöz İlhan, Türkiye'nin Eğitim Çıkması ve Atatürk, Kültür Bakanlığı Yay: 1754, Ankara 1995, s:45.

Edebî eseri oluşturan etkenlerin belirlenmesi (dönemin tarihî koşulları, sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı, psikolojik özellikleri ve coğrafyası) ile edebî eserin incelenme ölçütlerinin ortaya konması, edebiyat öğretimine giren batılı anlayış ve metotların yansımaları olup etkisini Cumhuriyet dönemi edebiyat programlarında da sürdüren olumlu adımlardır.

Sanat ve estetiğin ayrı bir disiplin hüviyetiyle öğretilmesi, sanat felsefesi ve psikolojisinin verilmesi, edebiyat ve güzel sanatların bütün olarak değerlendirilmesi- Tanzimat döneminde edebiyat öğretimine daha çok ahlâkî bir amaç ve görev yükletiliyordu- batılı edebî ekollerden realizm ve natüralizmin programlara girmesi, öğretimde yeni bakış açıları ve ufuklar oluşturmuştur.

Edebî tenkit ve sanat tenkidinin bu dönem Edebiyat programlarına girmesi- ilki 1912 programıdır- öğrenciye tahlilî ve tenkidî bir bakış açısının kazandırılması önemli bir girişimdir. Tenkidin anlamı, önemi, ölçütleri ve bilimsel metotlarla yapılması gereği üzerinde durulmuş, özellikle Hyppolyte Taine'in sanat eseri incelemeleri üzerinde çalışılmıştır. Bu atılımda Fransız eleştirmenlerinin çok büyük etkisi olmuştur.

“Edebî tenkit ise bilimsel yöntemlerle girer Türk Edebiyatına ve objektif bir yaklaşımla yapılır. Bu dönem yazarlarından özellikle Cenap Şehabettin, Ali Ekrem, Hüseyin Cahit ve Ahmet Şuayb üzerinde Taine, Brunetiere, Faguet, Lemaitre, France gibi modern tenkit kurucuları ve yaşatıcıları olan otoritelerin büyük etkileri olmuştur.”⁶⁸

Edebiyat Tarihinin de bilimsel bir yaklaşımla, Türk medeniyet tarihi içinde siyasî, sosyal ve kültürel değişmeler çerçevesinde, fikir ve edebî gelişim çizgisinde dönemin ünlü şair, yazarlarının eserleri, etkileri ve biyografileriyle öğretim programlarına alınması da önemli bir gelişmedir. Esasen, Edebiyat Tarihi üzerinde bilimsel çalışmalar da II. Meşrutiyet döneminde başlamıştır.

“Tanzimat devrinin sonlarında ve II. Meşrutiyet'in ilk yıllarındaki denemelerden sonra, Türk Edebiyatı Tarihi üzerinde bilimsel çalışmaların Millî Edebiyat devrinde başlamış olduğunu kabul etmek yerinde olur”.⁶⁹

68. Akyüz Kenan, Modern Türk Edebiyatının Ana çizgileri Türkoloji Dergisi, C:II, s:1 Ankara 1965, s:115.

69. Akyüz Kenan, a.g.e., s:187.

Bu dönemde Fuat Köprülü'nün yazdığı Türk Edebiyatında Usûl (1913) adlı makale, Türk Edebiyatı Tarihine ait ilk bilimsel incelemedir. Gene Fuat Köprülü'nün 1916'da Şehabettin Süleyman'la birlikte yazdığı Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı adlı eseri, edebiyat tarihinde geniş ufuklar açmış, sultanîlerde ders kitabı olarak okutulmuştur.

Öğretim yöntem ve tekniklerinin çağdaşlaştırılması ve çeşitlendirilmesi açısından da verimli bir dönemdir. Öğretime muhakeme ve mukayese yöntemlerinin girmesi, öğrencinin gözlem ve araştırmaya dayalı uygulamalı çalışmalara katılması önemli gelişmeler olarak kaydedilebilir. Ezberciliğin sakıncalarının incelemeye ve araştırma yazılarıyla vurgulandığı bu ortamda, Kırâ'at derslerinde mukayese Kırâ'at-ı Edebiyye ve Tenkidât-ı Edebiyye derslerinde tahlilî ve tenkidî yöntemler; Kitabet dersinde öğrenci gözlemleri (canlı ve tasvirî), daha ileri düzeyde edebî eser eleştirileriyle ilgili yazı çalışmaları, İnşâ dersinde öğrencinin etkin biçimde derse katılımının esas alınması, çağdaş öğretim uygulamalarıdır.

Sonuç olarak, ahlâkî, medenî ve millî nitelikleri olan insanı yetiştirmeyi amaçlayan II. Meşrutiyet dönemi edebiyatçıları - Ziya Gökalp, Tevfik Fikret, Ömer Seyfettin, Mehmet Âkif, Mehmet Emin-teori ve uygulama bazında verdikleri eserlerle eğitime büyük katkıda bulunmuşlar, edebiyat programlarının içeriklerini zenginleştirmişlerdir.

II. Meşrutiyet devrinde bazı edebiyatçıların, her şeyden önce eğitim davasına yürekten inandıklarını, eğitimin millet hayatındaki büyük rolünü yeterince anladıklarını, her türlü kalkınmanın biricik yolu olarak eğitimi ve başta okullar olmak üzere sosyal kurumların ıslahını ileri sürdüklerini, kendilerinin de çağdaş insanlık değerleri doğrultusunda insanlarımızı eğitmek için bütün güçleriyle çaba harcadıklarını görüyoruz".⁷⁰

Meşrutiyet dönemi sultanîlerinde uygulanan Edebiyat Programları, Cumhuriyet dönemi programlarının genel çerçevesini çizmesi açısından önem taşımaktadır.

70. Kavcar Cahit, a.g.e, s:267.